

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 11, Sayı 31, Kasım 2024 / Volume 11, Issue 31, November 2024

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 16.05.2024
Kabul/Accepted: 17.09.2024
DOI: 10.17822/omad.1485492

Atıf/Citation: Muşmal, Hüseyin ve İrem Gürbüz. "Hilkat Garibeleri: Osmanlı Toplumunda Doğum Anomalisi ile Dünyaya Gelenler". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/31 (2024): 615-644.

Hüseyin MUŞMAL

(Prof. Dr.), Selçuk Üniversitesi / Türkiye, hmusmal@selcuk.edu.tr, 0000-0002-3137-0069

İrem GÜRBÜZ

(Dr. Öğrencisi), Selçuk Üniversitesi / Türkiye, iremgurbuz90@hotmail.com, 0000-0001-8866-9953

Hilkat Garibeleri: Osmanlı Toplumunda Doğum Anomalisi ile Dünyaya Gelenler

Hilkat Garibeleri: Those Born with Birth Anomalies in Ottoman Society

Öz: Günümüzde olduğu gibi Osmanlı toplumunda da doğum anomalisiyle (doğuştan gelen bedensel farklılıklarla) dünyaya gelen insanların bulunduğu bilinmektedir. Osmanlı arşivlerinde yaptığımız taramalarda bu türden rahatsızlıklara dair bazı belgeleri tespit etmek mümkün olmuştur. Konuyla ilgili belgeler, genellikle doğum anomalisiyle dünyaya gelenlerin görünümünün olağan dışı olarak görülmesi neticesinde bu kişilerin durumlarını anlatan çeşitli içeriklere sahiptir. Belgelerin az bir kısmı ise doğum anomalisine sahip kişilerin geçimlerini sağlayabilmeleri için maddi olarak devlet tarafından himaye edilmelerini içerir. Buradan hareketle elde edilebilen örnekler üzerinden devletin ve toplumun bu konudaki algı ve tutumlarını incelemek mümkündür. Osmanlı toplumunda bedensel farklılıkları bulunan insanlar veya hayvanlar için genellikle "Hilkat Garibesi" ifadesi kullanılmıştır. Toplum tarafından şaşkınlıkla karşılanırsa da bu insanların durumu hilkatten yani yaratılıştan görülmüş ve böyle yorumlanmıştır. Dolayısıyla hem kullanılan tabirler hem de onlara karşı sergilenen yaklaşımlardan hareketle Osmanlı toplumunda anormal doğumların Allah'ın varlığı ve onun kudretiyle izah edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu bakış açısının temelinde Türk toplumunun kültürel değerleri ve İslam inancının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anormal Bedenler, Fiziksel Ayrımlılıklar, Doğum Anomalisi, Ucube, Osmanlı

Abstract: In the Ottoman society, as is the case in contemporary times, it is known that individuals born with birth anomalies (congenital physical differences) existed. Through scrutiny of Ottoman archives, it has been possible to identify some documents pertaining to such conditions. These documents typically contain various content describing the circumstances of individuals born with birth anomalies, often due to the perception of their appearances as unusual. A small part of the documents include the fact that people with anomalies of birth are materially protected by the state so that they can earn a living. Consequently, it is possible to examine the perceptions and attitudes of both the state and society regarding this issue based on the examples that can be obtained. In the Ottoman society, individuals or animals with physical differences were generally referred to as "Hilkat Garibesi". Although perceived with astonishment by the society, the condition of these individuals was interpreted as being inherent, originating from creation (hilkat). Therefore, it can be argued that in the Ottoman society, abnormal births were attempted to be explained by the existence of Allah and His power, based on both the terminologies used and the attitudes displayed towards them. At the core of this outlook lie the cultural values of Turkish society and the Islamic faith.

Key Words: Abnormal Bodies, Birth Anomalies, Freak, Physical Differences, Ottoman

Extended Abstract

In the Ottoman society, individuals or animals with physical differences were generally referred to as "Hilkat Garibesi". Although perceived with astonishment by the society, the condition of these individuals was interpreted as being inherent, originating from creation (hilkat). In contrast, in Europe, physical differences in humans and animals were described with terms such as "freak" or "monster," implying oddity, monstrosity, or something to be marvelled

at. The difference in the perspective of Eastern and Western societies regarding individuals born with congenital anomalies is evident even in the naming of such occurrences. While deemed peculiar by Ottoman society, the condition of these individuals was perceived as inherent, originating from creation, unlike contemporary European countries. Therefore, it can be argued that in the Ottoman society, abnormal births were attempted to be explained by the existence of Allah and His power, based on both the terminologies used and the attitudes displayed towards them. However, it cannot be said that these individuals were fully embraced by society. In some segments of society, albeit exceptional, such types of birth events were considered ominous and even seen as harbingers of potential future misfortunes. Furthermore, it is understood that mothers who give birth to individuals with birth anomalies were also perceived as being in a position of responsibility.

In the Ottoman context, individuals with physical differences were not generally viewed as a punishment from the Creator. On the contrary, it is known that the Ottoman State provided patronage to “hilkat garibesi” individuals, especially those such as dwarfs, hunchback, deaf and mute persons, who began to be employed in the palace from the 15th century onwards. The patronage of “defective” bodies, with limited means to support themselves, both within and outside the palace, can be associated with the sultan’s compassion and desire to perform acts of charity. However, this situation likely does not stem solely from their suitability for palace tasks or the desire to provide patronage out of compassion. These “defective” bodies, which are taken into the palace as an indicator of compassion and generosity with interest and curiosity, are also used as an important tool that symbolizes the excellence of the sultan. In addition, as seen in examples, individuals born with congenital anomalies were initially granted salaries primarily due to their inability to work based on their physical differences or because their family’s financial situation was poor, making it impossible for them to support themselves. Despite these practices in the Ottoman Empire, in Early European society, such individuals were considered ominous and were often used as exhibits in circuses or shows. The marginalization in Europe was so severe that not only were living individuals used as entertainment and commodities for trade, but even the exhibition of anomalous bodies, whether stillborn or deceased shortly after birth, was deemed permissible. However, in Turkish society, there are no known examples of individuals of this kind being exhibited in circuses. Nevertheless, in the available examples, it is observed that animals born as “hilkat garibesi” were exhibited. In addition, babies and animals born or died shortly after birth in anomaly towards the end of the XIX century were kept in the fanus and brought to Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane. They were used both in medical courses and exhibited in the anatomy museum established within the educational institution (mektep). In this way, they contributed to the development of medicine. As a result, the cause of the formation of anomalies is understood; thus, the marginalization of people born with anomalies of birth has decreased day by day.

In Ottoman society, despite occasionally being likened to non-human entities due to their forms and appearances, individuals born as “hilkat garibesi” were evaluated in a fundamentally humane and compassionate manner, a perspective that cannot be compared with the Western world. At the core of this outlook lie the cultural values of Turkish society and the Islamic faith. It can be argued that from this perspective, individuals with abnormal physical characteristics are believed to have received them from Allah, and as the world is seen as a place where humans are tested, it is believed that if they show patience and fortitude, they will be rewarded in the afterlife. Even in pre-Islamic Turkish society, it is known that the rights of individuals with congenital or acquired disabilities were safeguarded by customary law and that these individuals were protected. This aspect ingrained in Turkish culture was further strengthened by the acceptance of Islam, a religion based on tolerance and compassion that does not perceive physical differences as deficiencies. Thus, a practice based on individual solidarity emerged, ensuring the rights of individuals in cases of illness, old age, or various disabilities, and providing protection for those who were unable to sustain themselves financially or spiritually.

Giriş

İnsanoğlu, genellikle eski tarihlerden itibaren birbirine benzer olan bazı şeyleri “normal” olarak kabul ederken bu benzerliklerin dışında kalanları ise “anormal” olarak tanımlamıştır. Döneme ve topluma göre değişkenlik göstermekle birlikte bu durum kimi zaman bir insan, kimi zaman bir bitki veya bir hayvan, kimi zaman da cansız bir varlık için söz konusu olmuştur. Genel çerçevede ifade etmek gerekirse canlı veya cansız varlıklarda gözle görülür şekilde bulunan farklılıklar, alışılmadık dışında olması sebebiyle toplum tarafından yadırganmış yani anormal kabul edilmiştir. Anormal kabul edilen varlıklar, toplumlarda geçmişten günümüze süregelen yadırganıcı ve aşağılayıcı bir düşünce ve davranışın odak noktası da olmuştur. Bunlar arasında, özellikle beden üzerinden yapılan normal ve anormal ayrımı, “bedenin kusursuz olması gerektiği” veya “ideal bedene ulaşma” düşüncesi ile her dönemde ve her kültürde yer edinmiştir.¹

Bedenin normal dışı olarak tanımlanmasında “eylem hareketi” ve “estetik” şeklinde iki koşul rol oynamıştır.² Örneğin postmodern toplumda genç, esnek, hijyenik ve formda bir vücut ile pürüzsüz ve parlak bir cilde sahip olmak şeklinde birçok açıdan ele alınan ideal ve kusursuz beden imgesi normal olarak kabul edildiğinde, bunun dışındaki farklılıklar bir kusur olarak görülmüş ve farklılıkları bulunan kişilerin anormal bir bedene sahip olduğu algısı ortaya çıkmıştır.³ Nitekim vücuttaki uzuvların fazla veya eksik olması ya da farklı bir boyutta bulunması, uzuvların veya bir organın kaza sonucu kaybedilmesi ile ciltte çeşitli renk ve şekillerde lekeler rastlanması gibi bedensel farklılıklar, anormal beden yapısı olarak nitelendirilmiş ve bu türden bedensel özelliklere sahip kişiler ötekileştirilmiştir.⁴

Anormal beden yapısı, bir diğer ifade ile bedensel farklılıklar yukarıda da değinildiği üzere doğuştan (anomali, genetik ve hormonal bozukluklar vb.), istem sonucu (estetik ameliyatlar, dövme vb.) veya istem dışı (kaza, cezalandırma vb.) olarak meydana gelebilmektedir. Bedensel farklılıklar geniş bir konuyu ihtiva etmesine karşılık burada yalnızca insanoğlunun müdahalesi dışında gerçekleşen doğum anomalileri (doğuştan gelen bedensel farklılıklar) üzerinde durulacaktır. Doğum anomalisi genel olarak kafa gelişiminin olmaması (anensefali), kafadaki nöral dokunun fitikleşmesi (ensefalosel), yaş ve boya göre normalden daha küçük kafa yapısına sahip olunması (microsefali), kafatasının anormal bir şekilde yayvanlaşması veya uzaması (skafosefali), kol ve bacakların bir kısmının veya tamamının yokluğu (meromalia / amelia), çift cinsiyetlilik (hermafroditizm), doğuştan sünnetlilik (hipospadlas), kamburluk, yapışık ikizlik, kromozom anomalileri (Down sendromu, Edwards sendromu, Patau sendromu vb.), perdeli ayak sendromu, yarı damak veya yarı dudak gibi rahatsızlıkları; ayrıca cücelik (dwarfism) ve devlik (gigantism) gibi hormonal bozuklukları da içermektedir. Esasında hem dış görünüşü etkileyen hem de dış görünüşte herhangi bir değişikliğe neden olmayan onlarca doğum anomalisi ve hormonal bozukluk bulunmaktadır.⁵

Arşivlerde yaptığımız taramalarda bu türden rahatsızlıklara dair bazı belgeleri tespit etmek mümkün olmuştur. Konuyla ilgili vesikalarda, genellikle doğum anomalisiyle dünyaya gelenlerin görünümünün olağan dışı olarak karşılanmasından dolayı bu kişilerin durumlarının anlatılarak merkezin bilgilendirildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra anomalili bireylerin sahip oldukları farklılıklardan mütevellit geçimlerini sağlamalarının zor olacağı dile getirilerek devletten maddi yardım talebinde bulunduğu anlaşılmıştır. Öte yandan Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi gazete ve dergilerinde yayımlanan yazılar hem okur sayısının artırılması

¹ Zeynep Tunçel, “Bedensel Ötekileşme” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2018), 5, 11.

² Dilara Topuklular, “Batı Tiyatrosunda Deforme Bedenin Bir Komedi Unsuru Olarak Yolculuğu: Commedia Dell’arte Tiyatrosu, Ucube Gösterileri, Jacques Lecoq’un Bufon Tiyatrosu” (Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2018), 6.

³ Yaşar Çabuklu, *Toplumsalın Sınırında Beden* (İstanbul: Kanat Yayınları, 2004), 102.

⁴ Tunçel, “Bedensel Ötekileşme”, 7, 11, 12; Topuklular, “Batı Tiyatrosunda Deforme Beden”, 6.

⁵ Detaylı bilgi için bk. Hicran Çavuşoğlu, *Çocuk Sağlığı Hemsireliği C. I-II*. (Ankara: Sistem Ofset Baskı, 2022).

hem de Allah'ın varlığı ile kudretinin hatırlatılması için kullanılmıştır. Buradan hareketle elde edilebilen örnekler üzerinden kısmen de olsa devletin ve toplumun bu konudaki algı ve tutumları incelenebilmiştir. Çalışmamızın temel kaynaklarını, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler teşkil etmiştir. Ayrıca çalışmada Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde yayımlanan bazı gazete haberleri ile dergi yazılarından da faydalanılmıştır. Osmanlı Dönemi'ni konu alarak "Hilkat Garibeleri" üzerine birtakım çalışmalar yapıldığından makalede, daha önce yapılan bu yayınlardan da yararlanılmıştır. Bahsi geçen yayınlardan ilki Yavuz Selim Karakışla'ya ait olup "Arşivden Bir Belge: Konya'da İki Başlı, Dört Elli ve Dört Ayaklı Bir 'Hilkat Garibesi'"⁶ adıyla 2001 yılında neşredilmiştir. Makalede yazar, genel olarak simetrik ve asimetrik yapışık ikizlerin özelliklerini açıklamıştır. Ayrıca XIX. yüzyıl sonlarında Konya'nın Akseki kazası İbradı kasabasında yapışık şekilde doğan iki kız çocuğu hakkındaki yazışmalardan bahsederek söz konusu belgelerin fotoğraf ve transkripsiyonlarına yer vermiştir. Ayrımlılıkları bulunan bireyler üzerine hazırlanan bir diğer çalışma İbrahim Yılmazçelik tarafından kaleme alınmıştır. Yılmazçelik, "Sivaslı Bir Çocuğun Feryadı: Çift Cinsiyetli Mehmed Hadice'nin Dilekçesi"⁷ ismiyle yayımladığı makalesinde, anomalili bir çocuğa dair merkezle vilayet arası yapılan yazışmaları irdelemiştir. Buna koşut olarak bu anomaliye sahip bireylerle ilgili fıkıhta yer alan hükümleri dile getirmiştir.⁸

İsimlerine değinilen makalelerin yanı sıra konuyla ilgili Ebru Aykut'un hazırlayıp sunduğu iki bildirisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Hilkat Garibeleri: Freaks, Medicine, and Representation in the 19th Century Ottoman Empire"⁹ adıyla 7-11 Ekim 2014 tarihlerinde Budapeşte'de düzenlenen bir sempozyumda, ikincisi ise "Geç Osmanlı Toplumunda 'Acayip' Bedenler: Hilkat Garibeleri, Modern Tıp ve 'Kusurlu' Nesiller"¹⁰ ismiyle 26 Mayıs 2016 tarihinde Institut Français d'Études Anatoliennes'te (IFEA) sunulmuştur. Yazarın sözlü sunumlarının yanı sıra yazılı bir çalışması mevcut olup burada, Osmanlı tıbbının gelişiminde önemli bir paya sahip olan anomalili bebeklere ve hayvanlara değinilmiştir.¹¹ Konuyla ilgili bir diğer çalışma Hüseyin Muşmal ve İrem Gürbüz tarafından hazırlanmıştır. Yazarların "Tevellüd-i Acâib: Osmanlı Devleti'nde Yapışık İkizler"¹² ismiyle kaleme aldıkları makale, 2021 yılında yayımlanmıştır. Çalışmada yapışık ikizliğin nasıl meydana geldiğinden ve tarihteki ünlü yapışık ikizlerin kısa hayat hikâyelerinden söz edildikten sonra Osmanlı'daki örnekleri incelenmiştir. Son olarak yine Ebru Aykut tarafından "Anatomical Things at the Juncture of Commerce and Science in the Late Ottoman Empire"¹³ adıyla bir makale kaleme alınmış ve bu çalışma ile literatüre önemli bir katkı sağlanmıştır.

⁶ Yavuz Selim Karakışla, "Arşivden Bir Belge: Konya'da İki Başlı, Dört Elli ve Dört Ayaklı Bir 'Hilkat Garibesi'" *Toplumsal Tarih* 85 (2001): 17-19.

⁷ İbrahim Yılmazçelik, "Sivaslı Bir Çocuğun Feryadı: Çift Cinsiyetli Mehmed Hadice'nin Dilekçesi" *Toplumsal Tarih* 233 (2013): 82.

⁸ Bahsi geçen çalışmanın yanı sıra çift cinsiyetli bireyler hakkında, İslam hukukunda yer alan hüküm ve uygulamalara dair iki araştırma çalışması daha bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Hilâl Duman, "İslâm Hukukunda Hünsâ (Çift Cinsiyetliler)" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, 1 (2002): 295-318; İlyas Çalışkan, "İslam Hukukunda Çift Cinsiyetliler (Hünsâ)" (Yüksek Lisans Tezi: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011). Benzer şekilde İslam hukuku açısından yapışık ikizlerin evliliğini irdeleyen bir makale hazırlanıp yayımlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. Mahsum Aslan, "İslam Hukuku Açısından Yapışık İkizlerin Evliliği" *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2022): 70-86.

⁹ Ebru Aykut, "Hilkat Garibeleri: Freaks, Medicine, and Representation in the 19th Century Ottoman Empire" *21st Cípio Symposium (October 7-11)* (2014): sy.

¹⁰ Ebru Aykut, "Geç Osmanlı Toplumunda 'Acayip' Bedenler: Hilkat Garibeleri, Modern Tıp ve 'Kusurlu' Nesiller" *Institut Français d'Études Anatoliennes (IFEA)*, (2016): sy.

¹¹ Ebru Aykut, "Mekteb-i Tıbbiye Numunehanesi'ndeki Anatomi Koleksiyonları ve Teratolojik Numuneler" *Toplumsal Tarih* 311 (2019): 42-47.

¹² Hüseyin Muşmal ve İrem Gürbüz, "Tevellüd-i Acâib: Osmanlı Devleti'nde Yapışık İkizler" *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8, 20 (2021): 117-149.

¹³ Ebru Aykut, "Anatomical Things at the Juncture of Commerce and Science in the Late Ottoman Empire" *European Journal of Turkish Studies* 32 (2022): 1-51.

Bahsi geçen çalışmalar dışında, bireylerin doğuştan veya sonradan edinilen farklılıklarına karşı Osmanlı saray ve toplumundaki algı ve yaklaşımın nasıl olduğunu gösteren bazı eserlere de ulaşılmıştır. Saray içerisinde cüceler, sağır ve dilsizler ile hadımların ayrımlılıklarından ne şekilde faydalandığına dair bize önemli bilgiler veren bu çalışmalardan ilki; Santurî Ali Ufkî Bey'e aittir. Ali Ufkî Bey'in XVII. yüzyılın sonlarına doğru Topkapı Sarayı'ndaki izlenimlerini aktardığı eseri, günümüzde *Albertus Bobovius Ya Da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*¹⁴ adı ile neşredilmiştir. Zikredilen çalışmaların bir diğeri ise Hasan Basri Karadeniz tarafından *İşaret Dili (Osmanlı Saray Sakinlerinin Konuştuğu Özel Lisan)*¹⁵ ismiyle kaleme alınıp yayımlanmıştır. Bu çalışmalar haricinde doğrudan Osmanlı Dönemi'nde hilkat garibelerini konu alan bir çalışmaya şimdilik tesadüf edilmemiştir. Çalışmamızda, doğum anomalisi ile dünyaya gelenlerin Osmanlı toplumu tarafından nasıl algılandığı ve devletin bu tür vakalarda ne tür bir muamelede bulunduğu sorgulanacaktır. Bu çerçevede "Osmanlı toplumunda Avrupa'daki çağdaşları gibi anormal doğumlara karşı bir ötekileştirme var mıydı?", "Toplumun bakış açısını oluşturan ve etkileyen unsurlar neydi?", "Hayatta kalanların şartlarının kolaylaştırılması adına yapılan faaliyetler var mıydı?" "Batı dünyasında olduğu gibi sirk ve panayırlarda anormal bedenler teşhir edilerek eğlence ve ticaret aracı olarak kullanılıyor muydu?" gibi sorulara da cevap aranacaktır.

1. Anormal Bedenlerin Adlandırılması

Osmanlı Devleti'nde anormal doğumlar ve hormonal bozukluklar nedeniyle bedensel farklılıkları bulunan insanlar veya hayvanları tanımlamak amacıyla şaşmak anlamına gelen Arapça "aceb"¹⁶ kökünden türetilmiş *acîb / acâîb / acîbe* (insanı şaşırtan şey / şeyler)¹⁷ veya *ucube* (görünüşü şaşkınlık veren kimse ya da şey)¹⁸ kelimeleri kullanılmaktadır. Bu çerçevede terim olarak "Toplumda, görünüşü şaşkınlık ve her zaman rahatsızlık verici olan, daima ciddi anomaliler, hem de talihsiz anomaliler gösteren bir varlıktır. Gözlerimizle görmemize rağmen dile getiremediğimiz ve ancak parmağımızla işaret ederek gösterdiğimiz şeydir." şeklinde tanımlanan *ucube* veya *acîbe* deyişi tamamen bir türe dâhil edilemeyen şeye, yani ortak bilginin ötesine işaret etmektedir.¹⁹ Bütün bunların yanı sıra bedensel farklılıklar karşısında, "yadırganan, tuhaf ve şaşılacak şey" anlamlarındaki yine Arapça *garîb / garâib / garîbe*²⁰ kelimelerinin de kullanıldığı görülmektedir. Bunlar belgelerde bazen *acâibü'l-mahlûkât* (acayip varlıklar / yaratıklar)²¹, *acâibetü'l-hilkat* (yaratılıştan acayip)²², *sûret-i acîbe*²³ veya *eşkâl-i garâbet*²⁴ ile *hilkat garîbesi* (yaratılıştan tuhaf)²⁵ gibi pek çok farklı şekillerde

¹⁴ Santurî Ali Ufkî Bey, *Albertus Bobovius Ya Da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Ali Bertkay (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004).

¹⁵ Hasan Basri Karadeniz, *İşaret Dili (Osmanlı Saray Sakinlerinin Konuştuğu Özel Lisan)* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017).

¹⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 23; Muallim Nâcî, *Lügat-i Nâcî*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 21.

¹⁷ Şemseddin Sami, *Kamus*, 23-25; Muallim Nâcî, *Lügat*, 21.

¹⁸ Şemseddin Sami, *Kamus*, 1269; Muallim Nâcî, *Lügat*, 759.

¹⁹ Pierre Acent, *Ucube Bedenlerin Fenomenolojisi*, çev. Ersel Topraktepe (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 24, 27; Vesile Yılmaz Anatca, "Paralimpik Alan'ın Sosyolojik Açısından İncelenmesi" (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019), 53.

²⁰ Şemseddin Sami, *Kamus*, 367-368; Muallim Nâcî, *Lügat*, 179.

²¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayun (HAT)*, Dosya No.: 363, Gömlek No.: 20138, Tarih: 17 Şaban 1248 (8 Ocak 1833); "Acâ'ib Mahlukat", *Maarif* 2, 40 (13 Nisan 1308): 220.

²² BOA, *Dâhiliye Mektubi Kalemî Evrakı (DH. MKT)*, Dosya No.: 1844, Gömlek No.: 91, Tarih: 20 Zilkade 1308 (27 Haziran 1891).

²³ BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, Dosya No.: 1294, Gömlek No.: 96984, Tarih: 30 Zilkade 1316 (11 Nisan 1899).

²⁴ BOA, *Cevdet Dâhiliye (C. DH)*, Dosya No.: 2, Gömlek No.: 84, Tarih: 26 Safer 1252 (12 Haziran 1836).

²⁵ BOA, *DH. MKT*, 951/76, Tarih: 25 Safer 1323 (1 Mayıs 1905); BOA, *DH. MKT*, 2181/3, Tarih: 10 Zilkade 1316 (22 Mart 1899); Muallim Nâcî, *Lügat*, 241.

zikredilmektedir.²⁶ Ancak gerek Osmanlı Dönemi'nde ve gerekse XX. yüzyılda benzer hadiseleri ifade etmek üzere kullanılan yaygın tabir, genellikle "Hilkat Garibesi" olmuştur.²⁷

Osmanlı arşiv belgelerinde karşılaştığımız bütün bu tabirler Avrupa'da ötekileştirilen bedenler için XVIII. yüzyıldan sonra kullanılan *freak* (acayip, ucube, şaşılacak şey)²⁸ kelimesinin anlamına karşılık gelmektedir. Kullanımı ve tanımı kişiye ve zamana göre değişkenlik gösterse de *freak* kelimesinin yanı sıra anormal sayılan bedenler için Avrupa'da *cruosities* (tuhafliklar), *freaks of nature* (doğanın ucubeleri), *rarities* (nadireler), *oddities* (gariplikler), *eccentrics* (eksantrikler, acayıpler), *wonders* (harikalar), *marvels* (olağanüstü şeyler), *nature's mistakes* (doğanın hataları), *strange people* (garip insanlar), *prodigies* (mucizeler), *lusus naturae* (doğa harikası) ve canavarlar anlamına gelen *monsters* kelimesinin kullanıldığı bilinmektedir.²⁹ Avrupa'da, insanlardaki ve hayvanlardaki farklı bedenlerin ötekileştirilmesinde *freak* tabirine göre daha erken dönemlerde kullanılmaya başlanan *monster*;³⁰ tuhaf ve ürkütücü görünen şey, ucube, canavar veya canavarımsı (hayvan ve insan arası bir karışım) beden anlamındaki olup kelimenin uyarlamak anlamına gelen "moneo" ya da ortaya çıkarmak manasındaki "monstro" kelimelerinden türetildiği düşünülmektedir. Antik Çağ'dan beri Avrupa'da doğum anomalili bedenlerin nitelendirilmesinde kullanılan bu tabir için Robert Bogdan, belirttiği her iki kökenin hangisinden gelirse gelsin "monster" kelimesinin anormal doğumların kötü bir işaret olduğuna dair eski bir inancı yansıttığını söylemektedir.³¹

Özellikle yapışık ikizler gibi uzunca bir müddet kötülüğe hamledilen şekil bozukluğuna Avrupa'da *double monster* (çifte canavar)³² denilmesi, R. Bogdan'ın açıklamasına örnek teşkil etmektedir. Ancak bu ifadeye karşılık gelen bir kelimeye, konuyla ilgili taranan herhangi bir Osmanlı arşiv malzemesinde tesadüf edilmemiştir. Muhtemelen bu durum Doğu ve Batı arasındaki kültürel farklılıklar ve dinî etkilerden kaynaklanmaktadır.³³ Zira Osmanlı

²⁶ Bunlara ilaveten Hüseyin Muşmal ve İrem Gürbüz tarafından 2021 yılında yayımlanan bir çalışmada doğum anomalileri arasında bulunan yapışık ikizlerin Osmanlı arşiv belgelerinde "'hükm-i hafiyeyi ilahiye ve esrâr-ı garibe-i sübhâniyeden', 'heyet-i garibeden', 'acâib ve garib bir heyet', 'acâibü'ş-şekil', 'garâib-i hilkattan', 'hilâfî âde müvelledât' ve 'bir veled-i acâib' gibi yadırgayıcı anlam içeren ifadelerle" nitelendirildiği de belirtilmektedir. Muşmal ve Gürbüz, "Tevellüd-i Acâib", 133.

²⁷ "Hilkat garibesi – İki başlı, üç kollu, sekiz parmaklı doğum", *Vakit*, 6 Mayıs 1930, 2; "4 ayaklı, 4 elli hilkat garibesi doğdu", *Milliyet*, 5 Mart 1966, 1.

²⁸ Fahir İz ve H. C. Hony, *An English-Turkish Dictionary*, (Oxford: At The Clarendon Press, 1975), 167; Resuhi Akdikmen ve Ekrem Uzbay vd., *Langenscheidt's Standard Dictionary of the English and Turkish Languages* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993), 204.

²⁹ Robert Bogdan, *Freak Show: Presenting Human Oddities for Amusement and Profit* (London: The University of Chicago Press, 1998), 6.

³⁰ İz ve Hony, *Dictionary*, 279; Akdikmen ve Uzbay vd., *Langenscheidt's Standard Dictionary*, 341; Buna rağmen Konya Hastanesi'nde 1936 yılında bir başlı dört elli, dört ayaklı bir hilkat garibesi doğurmuş; kadından bahseden muhabir "Çocuk hakiki bir monstr'dır." demiştir. "Dört elli, dört ayaklı. – Konya doğumevinde bir hilkat ucubesi doğdu", *Akşam*, 25 Teşrinievvel 1936, 8. Bu durum Tanzimat Dönemi, hatta Lale Devri'nden itibaren Batı ile olan yakın ilişkilerden ortaya çıkmıştır. Şöyle ki Lale Devri ile birlikte Osmanlı, idari, iktisadi, siyasi vb. alanların yanı sıra kültürel ve sosyal açıdan Batı'nın tesiri altında kalmıştır. Böylelikle Batı toplumlarında çok erken devirlerde görülen ve emperyalizm ile birlikte şiddeti artan "ötekileştirme" durumu, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da da görülmeye başlamıştır. Muhabirin kullandığı bu ifade de muhtemelen bu hadisenin bir yansımasıdır. Detaylı bilgi için bk. Hatice Aydın, "Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler: 284-813 (Açıklama, İnceleme, Değerlendirme)" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), 122; Ali Artun, *Müze ve Modernlik, Tarih Sahneleri – Sanat Müzeleri I* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 205-213; Ali Artun, *Mümkün Olmayan Müze* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017): 127-150; Gözde Mulla, "Evrensel Sergilerde Nadire'ler Olarak Sergilen İnsanlar" *Sanat Yazıları* 40 (2019): 203-214; Çabuklu, *Bedenin Farklı Halleri* (İstanbul: Kanat Yayınları, 2006): 97-98; Yılmaz Anatca, "Paralimpik Alan", 29.

³¹ Bogdan, *Freak Show*, 286; Denys Montandon, "The Unspeakable History of Thoracopagus Twins' Separation" *ISAPS News* 9, 3 (2015): 46.

³² Montandon, "The Unspeakable History", 46.

³³ Anomalili kişilerin doğumlarının Bizans yıllıklarına kaydedildiği görülmektedir. Bizans Dönemi'nde tarihçiler bu tür canlıların dünyaya gelmesinin şehirler için hayra alamet olmadığını iddia etmektedir. Aydın, "Bizans Kaynağı", 122. Antik Yunan ve Roma'da da benzer bir düşüncenin hâkim olduğu, doğum anomalili kişilerin ülke dışına çıkarılması, denizde boğularak veya yakılarak öldürülmesi gibi envaiçeşit uygulamalara müracaat etmişler;

toplumunda kişilere bedensel farklılıkları üzerinden incitici ve aşağılayıcı lakap takılmasının yasaklandığı; ayrıca her kim ve her nasıl olursa olsun karşıdaki kişiye hoşgörülü ve merhametli davranılmasının tavsiye edildiği İslam dinine inanılmaktadır.³⁴ Örneğin; Abese suresinin ilk on iki ayetinde geçen şu ifadeler durumu belirgin bir şekilde izah etmektedir: “(Peygamber) Yüzünü ekşitti ve döndü. Kendisine âmâ geldi, diye. Ne bilirdin, belki o temizlenecek? Veya öğüt bekleyecek de öğüt ona fayda verecek. Ama buna ihtiyaç hissetmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Onun temizlenmemesinden sana ne? Ama sana can atarak gelen, Allah’tan korkarak gelmişken, sen onunla ilgilenmiyorsun. Hayır hayır, sakın. Çünkü o Kur’ân bir öğüttür. Artık dileyen onu düşünür.”³⁵

Ayette belirtilen bu emirden sonra Hz. Muhammed’in bedensel farklılıkları olan bireylere daha fazla önem verdiği ve yeteneklerine göre işler verip üretkenliklerini teşvik ettiği, böylece onları topluma kazandırdığı bilinmektedir.³⁶ Diğer taraftan Kamuran Şimşek, engellilik tarihi üzerine yaptığı doktora tez çalışmasında; Kur’an’da geçen engellilik ifadelerinin bedensel farklılıkları tanımlamak için kullanıldığını yani bu ifadelerin bireyleri aşağılamak, küçümsemek, hor görmek veya dışlamak için olmadığını söylemektedir.³⁷ Dolayısıyla Osmanlı toplumunda ortaya çıkabilecek ötekileştirmenin önünde dinin bir engel oluşturmuş olduğu söylenebilir. Ayrıca İslam öncesi Türk toplumunda doğuştan veya sonradan meydana gelebilecek engellilik durumlarında insanların haklarının töreyle güvence altına alındığı ve bu kişilerin himaye edildiği de bilinmektedir.³⁸ Bu nedenle bedensel farklılıkları bulunan bireyler, muhtemelen Türk toplumunda süregelen bu uygulamaların neticesi olarak, Batı toplumlarında olduğu gibi insanlar arasında ciddi ayrımlara neden olan aşağılayıcı bir isimlendirmeye maruz kalmamıştır.

2. Dinî ve Toplumsal Açından Anormal Bedenler

Birinci başlıkta ifade edilenlerin yanı sıra anormal kabul edilen bedenleri tanımlamak için yoğun olarak “hilkatinde / hilkaten ...”³⁹ veya “hilkat garîbesi” gibi ifadelerin kullanılması bu tabir üzerine bizi düşünmeye sevk etmektedir.⁴⁰ Çünkü Batı’da doğum anomalilerini betimlemek için kullanılan kelimeler arasında benzer bir tabire şimdilik rastlanmamıştır.⁴¹ Dolayısıyla insanların veya hayvanların yaratılıştan, yani doğuştan tuhaf olduğu anlatılan bu tabir ile Osmanlı toplumunda henüz oluşum nedenleri bilinmeyen anormal doğumların Allah’ın varlığına ve onun kudretine olan atıfla izah edilmeye çalışıldığı söylenebilir.⁴² Özellikle bu hususta, Sivas valisi tarafından 3 Mart 1899 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir arzuhâlde vilayet dâhilinde bulunan çift cinsiyetli bir çocuğun ahvalinin beyan edilmesinin ardından “Gerçi Avrupa’ya bu gibi havârîka mahlûkâtın maîşeti teşhir ile te’min edilmiş ise de

böylelikle ülkenin, ülke yöneticisinin ve toplumun üzerindeki uğursuzluğun savuşturulduğuna inanmışlardır. Detaylı bilgi için bk. Asuman Coşkun Abuagla, “Antik Yunan ve Roma’da Görülen Bir Anomali: ‘Çift Cinsiyet’ Tarihsel ve Etimolojik Bir Bakış” *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 4, 2 (2020):186-227. Babil-Asur çivi yazılı tabletlerinde de toplumda görülen anomalilerin kötü bir alamet olarak zikredildiği bilinmektedir. John Bruce Beckwith, “Congenital Malformations: from superstition to understanding” *Virchows Arch* 461 (2012): 609-619.

³⁴ Bu konudaki ayet ve hadisler için bk. Hucûrat, 49/11; Müslim, *Birr*, 23, 77; Tirmizî, *Sıfatü'l-kyâme*, 48.

³⁵ Abese, 80/1-12.

³⁶ Yakup Çiçek, “İslam’ın Engellilere Bakışı”, *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri (5-6 Nisan 2012)* içinde (İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Yayınları, 2012), 51-52; Kamuran Şimşek, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Politikası” (Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2017), 9-10.

³⁷ Şimşek, “Engelliler ve Engelli Politikası”, 12.

³⁸ Detaylı bilgi için bk. Ömer Çanak, “İslam Öncesi Türk Toplum Hayatında Engellilik”, *Engellilik Tarihi Yazıları* içinde, ed. Ayşe Resa Aydın, İshak Keskin vd. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2020), 71-77.

³⁹ Örneğin Halep vilayetinde birbirine yapışık şekilde doğan iki kuzunun her ikisinin “hilkatlerinde hem erkek ve hem dişi alâmeti bulunduğu”, yani yaratılışları gereği çift cinsiyetli oldukları, bir nevi rahatsızlık gibi gördükleri belirtilmektedir. “Garîbe-i Hilkat”, *İkdam*, 26 Şevval 1317, 3.

⁴⁰ Bir belgede “el ve ayakları ma’dum olarak tevellüd etmiş olan Kara Hasan oğlu Ahmed” “bikes ve bivaye-i malûl (özürlü, hastalıklı)” olarak nitelendirilmektedir. BOA, *BEO*, 3186/238881, Tarih: 11 Şevval 1325 (17 Kasım 1907).

⁴¹ Avrupa’da bedensel farklılıkları bulunan kişiler hakkında kullanılan tabirler için bk. Bogdan, *Freak Show*, 6.

⁴² Aykut, “Anatomical Things”, 2.

âlem-i İslâmiyette Garâib-i hilkat teşhir yerine vesîle-i takdisi olagelmekte” şeklinde yapılan izahat bu görüşümüzü desteklemektedir.⁴³ Bunun yanı sıra hermafrodit, çift cinsiyetlilik veya hünsa olmak üzere üç farklı şekilde isimlendirilen bu doğum anomalili bireylerin ibadetlerini nasıl yapacaklarından miras paylaşımına, hatta karşı cinsle olan ilişkilerine kadar fıkhıta yer eden pek çok hüküm ve açıklamadan da bu kanıya varmak mümkündür.⁴⁴ Muhtemelen erken Osmanlı Dönemi’nde anormal bedenlerin oluşum nedenlerinin anlaşılması ve bedensel bozukluklara engel olunması veya tedavi edilmesi ihtimal dâhilinde bulunmadığından ilahi bir teslimiyetle anomalili bireylerin toplumdaki varlıkları böylece hem kabul edilmiş hem de ötekileştirilmelerine bir parça da olsa ket vurulmuş olmalıdır. Daha XVII. yüzyılda Evliya Çelebi gezdiği yerlerde gördüğü hilkat garibelerini detaylı bir şekilde tasvir etmiş ve şaşkınlıklarının sonunda “Allah dilediğini yapar.” ayetini not düşerek, söz konusu durumun hilkatten olduğu düşüncesiyle vaka Allah’ın takdiri ve kudretine atfedilmiştir.⁴⁵

İslam dini, farklılıkları bulunan insanların ötekileştirilmesine her ne kadar ket vurmuş olsa da Kur’an’da geçen “Allah, onu hangi şeyden yarattı? Az bir sudan (meniden). Onu yarattı ve ona ölçülü bir şekil verdi.”⁴⁶, “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.”⁴⁷, “Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı...”⁴⁸; “Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için iştme, görme ve idrak duygularını yarattı...”⁴⁹, “Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi?”⁵⁰ şeklindeki ayetler; insanın yaratılırken beden bütünlüğü ve orantısallığının olduğu, ancak bu koşulları sağlamayan kişilerin yine Allah’ın takdiriyle vücuda geldiği düşüncesini doğurmaktadır. Bununla birlikte toplumda oldukça azınlık bir kesimi oluşturan anormal bedene sahip kişiler kendilerini normal kabul edilen kişilerden ayırmakta ve bu durum onların kendilerini “neden bu şekilde doğdukları”, “neden başlarına böyle bir olayın geldiği” veya “bu durumun geçmişte yaptıkları hataların karşılığında kendilerine bir ceza olarak mı verildiği, yani dinî bir mesaj mı olduğu” yönünde sorgulamalarına da sebep olmaktadır.⁵¹ Öte yandan Osmanlı Dönemi gazetelerinde anomalili bir bireyden bahsedilirken “...ibretnümâ-yı maksat zuhur olmuş”⁵² şeklinde sarf edilen sözler toplumda bu tür bir inanışın belli belirsiz var olduğunu göstermektedir. Bu düşünceden hareketle İslamiyet’i kabul eden toplumlarda anormal beden yapısına sahip bireylerin doğuştan veya sonradan meydana gelen bedensel farklılıklarının Allah’tan geldiğine,

⁴³ BOA, *İrade Maliye (İ. ML)*, Dosya No.: 31, Gömlek No.: 28, Tarih: 24 Zilkade 1316 (5 Nisan 1899).

⁴⁴ Yılmazçelik, “Sivaslı Bir Çocuğun Feryadı”, 82.

⁴⁵ Yeliz Özay, “Evliyâ Çelebi’nin Acayip ve Garip Dünyası” (Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2012), 145. Hilkat garibeleriyle ilgili yazılara yer veren bir Osmanlı dergisinde, yüzünde dört gözü olan bir adam konu edilmiştir. Bu anomalili bireyin görünüşünden dolayı ürpertici bulunduğu ve bu sebeple çevresinde sohbet edip görüşebileceği kimsenin kalmadığı aktarılmıştır. Ayrıca bu yazının sonunda hayret ve bir teslimiyet ifadesi olarak “Sübhânü’l-hallâkü’l-azîm” (Yaratanın büyüklüğü) notu düşülmüştür. Bu ibare ile ayrımlılığa sahip kişinin, Allah’ın varlığı ve onun takdiri sonucunda dünyaya geldiğinin ifade edilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. “Acâ’ib Mahlukat”, *Maarif* 2, 40 (13 Nisan 1308): 220. 1835 senesinde Takvim-i Vekayi’de yayımlanan bir haberde “Bikudret-i teala mukaddemce Aydın tarafında iki ağızlı ve bir göz üzerinde iki dişli bir koyun zuhur itmiş...” şeklinde sarf edilen sözler aynı duruma bir başka örnek teşkil etmektedir. “Garâib”, *Takvim-i Vekayi*, 12 Rebiyülahir 1251, 2. Benzer şekilde Nazilli kazasının Hamzalı köyünde dünyaya gelen yapışık ikizlerden birinin göğsünde bulunan doğum lekesi, yine Allah’a ithaf edilerek “...iznillah ay yıldız alameti bulunduğu...” biçiminde dile getirilmiştir. BOA, *İrade Dâhiliye (İ. DH)*, Dosya No.: 510, Gömlek No.: 34711, Tarih: 22 Muharrem 1280 (9 Temmuz 1863). Bir diğer benzer örnek için bk. BOA, *Cevdet Belediye (C. BLD)*, Dosya No.: 67, Gömlek No.: 3341, Tarih: 20 Cemaziyelevvel 1190 (7 Temmuz 1776).

⁴⁶ Abese, 80/18-19.

⁴⁷ Tîn, 95/4.

⁴⁸ Tegabün, 64/3.

⁴⁹ Secde, 32/9.

⁵⁰ Beled, 90/8-10.

⁵¹ Şûrâ suresinin 30. ayetinde geçen “Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir. Bununla beraber Allah yine de çoğunu affeder.” ile Nisâ suresinin 123. ayetinde zikredilen “...Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır...” şeklindeki ifadelerden insanoğlunun, karşılaştığı zorlukları “Allah’ın verdiği bir ceza” olarak algılamasına sebep olmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Nisâ, 4/123; Şurâ, 42/30.

⁵² “Garâib”, *Takvim-i Vekayi*, 23 Rebiyülahir 1252, s. 3.

dünyanın insanoğlunun sınındığı bir yer olarak görülmesinden dolayı sabır ve metanet gösterip Müslümanlığa uygun iyi bir hayat sürdürdükleri takdirde ahirette bunun mükâfatını alacaklarına inanılmaktadır. Bu bakımdan din, farklılıkları bulunan bireylerin ve onların ailelerinin durumu kabullenmelerini, bununla yaşamayı öğrenmelerini ve bir hayat felsefesi edinmelerini sağlayarak onlara nasihatlerde bulunmakta ve yol göstermektedir.⁵³

Bedensel farklılıkların ötekileştirilmesi hususunda Avrupa'daki kadar belirgin çizgiler olmasa da Osmanlı'da bu durumun mevcudiyetinden bahsedilebilir. Osmanlı arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla dış görünüşünde gözle görünür farklılıkları bulunan canlıların Osmanlı toplumunda "öteki beden" olarak sınıflandırılmasının yanı sıra bireyin tek başına hayatını idame ettiremeyecek durumda bulunması da bu ötekileştirmede bir aşamayı oluşturmaktadır. Bedensel farklılıkları bulunan bireyler Osmanlı'da mutlak şekilde kötü bir alametin habercisi olarak görülüyorlardı ama toplumda tam anlamıyla benimsenmedikleri de aşikârdı.⁵⁴ Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin gezdiği gördüğü yerlerde karşılaştığı kişilerden hareketle, bazı "acayip ve garip" anlatıların kahramanı olarak ucube bedenlere *Seyahatname*'sinde yer vermesi, Osmanlı toplumunun fiziksel "öteki" konusundaki algı ve tepkilerini kısmen de olsa görebilmemizi sağlamaktadır. Evliya Çelebi, "acayip ve / veya garip" başlığı altında kelimenin gerçek anlamıyla "ucube" diyebileceğimiz üç beden anlatımına yer vermektedir. Bunlardan ikisinin doğum anomalisi olan hilkat garibeleri, diğerinin ise aşırı çirkin bir çehre olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵ Evliya Çelebi, Şebinkarahisar'da bir berber dükkânının önünde gördüğü dokuz yaşlarındaki bir çocuğun fiziksel özelliklerini "*Diğer ve mine'l-acâ'ib-i sun'-ı Huda*" başlığı altında anlatır. Burada muhtemelen skafosofali denilen hastalığa sahip olan bu hilkat garibesi tüm ayrıntılarıyla tasvir edilmektedir.⁵⁶ Evliya Çelebi'nin ucube bedeni

⁵³ Çiçek, "İslam'ın Engellilere Bakışı", 42, 44; Şimşek, "Engelliler ve Engelli Politikası", 7-8.

⁵⁴ İki gözünü yumup iki gözünü açık tutabildiği söylenen dört gözlü bir adamla ilgili bir haberde "Çehresine bir kere bakanın bir daha yanına uğramak istemediği kendisi de kimseyle pek ülfet etmediği" ifadesine yer verilmiştir. "Acâ'ib Mahlukat", *Maarif* 2, 40 (13 Nisan 1308): 220. Maraş'ta Ağyar köyü ahalisinden Veli Osman oğlu Ali'nin Emine (18 yaş) ve Ayşe (16 yaş) adlı kızlarının sakal ve bıyıklarının çıktığı, bu sebeple durumun hekim ve bir heyet tarafından müşahade edildiği belirtilmiştir. Maraş Mutasarrıflığı tarafından "keyfiyet ahvali garibeden görünmüş" olduğundan merkez durumdan haberdar edilmiştir. BOA, *Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.) MKT. MHM*, Dosya No.: 410, Gömlek No.: 33, Lef 3, Tarih: 18 Safer 1285 (10 Haziran 1868). Benzer şekilde başı bulunan, ancak kolları omuzlarından itibaren olmayan bir çocuk ölü olarak doğmuş ve hadise bir jurnal ile merkeze iletilmiştir. BOA, *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A.) MKT. NZD*, Dosya No.: 317, Gömlek No.: 2, Tarih: 16 Zilhicce 1276 (5 Temmuz 1860). Diğer taraftan "Sakallı kadın" olarak şöhreti duyulmuş olan Annie Jones Eliot ile ilgili bir yazıda "Hilkatda bazen garibelere tesadüf olunur. ... Sakallı kadın!... Ender değildir. Ötede berüde tesadüf olunur. Fakat kadınlarda görülen sakal yahut bıyık erkekleri bıyık altından güldürür" denilmektedir. Bu örnekler doğum anomalili bireyler ile hormonal bozukluklara sahip kişilerin tamamen benimsenmediğini göstermektedir. "Garâib-i Hilkat – Sakallı Kadın", *Maarif* 23 (16 Kânunusani 1307): 366. Annie Jones Eliot'un *Maarif Dergisi*'nde yayımlanan resmi ve dergiye düşülen başlık için bk. Ek 1.

⁵⁵ Özay, "Evliyâ Çelebi", 145.

⁵⁶ "Sâni'-i Ezel hikmet-i kudretin izhâr için bu gulâma bir baş halk etmiş kim Âd [u] Semûd kavminden berü eyle bir baş meğer Akkirmân'da Salsal'in başı halk olmuş ola. Ol kadar büyük başdır kim gûyâ Adana kabağı ve Van lahanası ve husrevânî küp kadar var ve gerdeni ol kadar rakikdir kim gûyâ kol kalınlığıdır. Bu nahif gerden bu kellem seri dutmağa iktidârı olmaduğundan iki aded çatal çubuğun çatallarına keçeler sarup ma'sûmun kellesinin iki cânibine çatal ağaçları destek edüp dayamışlar. Ağaçların uçları demir temrenli yire sancmışlar, durup gulâmın kellesin ol çatal ağaçlar zabt eder. Yohsa bir vech ile ol devletlü başı ol gerden-i nahif dutmak mümkün değildir. Ol gulâm ensesin berber dükkânına dayayup geleni geçeni temâşâ edüp tebessüm etmededir. Bu kelleye kelle-püş ve kalpak ve gulpüş ve sarık ve kavuk-ı terpüş olamadığından mutâfârlarda dokunmuş bir güne at çulundan kâr-ı gazâlî bir güne at tobrası gibi çuldan başına bir arakıyye etmişler. Tâ bu mertebe kazan kadar kellesi var. Kaşları iki parmak enli ördek zülüfü gibi büklüm büklüm siyâh kaşı tâ kulaklarına dek varmış ve kulakları yine benî Âdem gûşu gibi ammâ Kürd kavmi çarığı kadarlar. Ve gözleri; uğu kuşu gibi müdevver elâ gözleri var, gayet büyükdür. Ve kirpikleri, tîr-i müjgân gibi siyâh kirpikleri var. Ve burnu, asma bir güne minkârı var kim gûyâ Mora patıcamı kadar var. Nefes alup verdikçe sakağı olmuş bârgîr burnu gibi burnunun kılâğları varup gelirdi. Ve ağzı ol kadar vâsi'dir kim dehânın küşâde etse bir karış açılıp bir hürde karpuzu hora geçirüp tenâvül ederdi. Ammâ hikmet-i Hudâ yine otuz iki dişi vardır. Lâkin iki dişi dudaklarından aşağı üst çenesinden sarkmış, iki dişi aşağı çenesinden yukarı dudağından taşra çıkmış dişleri var. Dördü dahi sivri, keskin dişlerdir. Ve dudakları la'l-gündir ammâ gayet şütürlüdür. Dâ'imâ ağzından salyârı akar ve dâ'imâ halka güle güle bakar. Tatarî ve Kalmağî çehre-i kebîri var. Saçı kıvrak Arab geysuları gibi kıvrık saçlıdır. Kolları ve sinesi yine sekiz yaşında ma'sûm gövdesi gibidir.

anlatırken, çocuğun başının orantısız büyüklüğünü “Adana kabağı”, “Van lahanası”, “Husrevanî küp” veya “kazan”lara benzettiği görülmektedir. Çocuğun burnu Mora patlıcanına benzetilmekte, ayrıca daha önemlisi nefes alıp vermayla “sakağı” olmuş “beygir” burnu gibi burun kıllarının dışarı çıktığı ifade edilmektedir. Hatta bir küçük karpuzu alacak kadar büyük olan ağız “deve” dudaklarına, kulaklara kadar sarkan kaşlar “ördek zülfü”ne, kulaklar da Kürtlerin ayakkabısına benzetilmektedir. Burada dikkat çekici olan özellik, bu orantısız başın benzetmelerinde nesnelere, sebze ve hayvanların kullanılarak durumun insan dışındaki bir varlıkla izah edilmesi ve bu şekilde insandan farklılığının vurgulanmasıdır.⁵⁷ Yaşar Çabuklu bu husus için “...ucube müphem niteliğiyle gündelik hayatta kurulmuş olan ikili karşıtlıklar sistemini tehdit ediyor, ‘aradaki’ bölgede var olup tekinsizlik yaratıyordu.” diyerek farklı nesnelere veya hayvanlara benzetilen çocukların insan / hayvan karşıtlığına, sakallı kadın ve hermafroditlerin erkek / kadın karşıtlığına, cücelerin çocuk / yetişkin karşıtlığına, devlerin insan / tanrı karşıtlığına meydan okuduğunu; böylece kendilikle ötekilik arasındaki sınırı muğlaklaştırıp endişe yarattığını izah etmiştir. Buna koşut olarak da toplumda “ucube” algısının bilinçli bir şekilde oluşturulduğunu, yani anormalliğin kurgulandığını söylemiştir. Kısaca izahat vermek gerekirse buldukları coğrafyadaki toplumun üstünlüğünü kanıtlamak isteyen ülkeler, bir politika güderek diğer herkes ve her şeyi “anormal” tanımlamasına tabi tutmuştur.⁵⁸

Evliya Çelebi’nin aktardığı bu XVII. yüzyıla ait örnekte görülen insan dışı unsurlara dair benzetmelere sonraki yüzyıllarda da rastlanmıştır. Örneğin Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanan bir habere göre Halep’te doğan bir erkek çocuğun burnunun altında ördek gagası gibi bir et parçası olduğu ve gözlerinin de ördek gözüne benzediği ifade edilmiştir.⁵⁹ XX. yüzyılın ilk yarısına ait gazete haberlerinde ise Türkiye’de dünyaya gelen hilkat garibelerinin “bir insan yavrusundan başka her şeye benzeyen”, “yarısı insan, yarısı hayvan”, “mahlûk”, “kurbağa”, “kedi kulaklı”, “dana”, “maymun”, “orangutan maymunu” ve “fok balığı” gibi insan dışı canlılara benzetilmeye devam edildiği görülmüştür.⁶⁰ Evliya Çelebi hilkat garibesini anlattığı başlıkta “sun’-ı Huda” tamlamasını kullanması; onu tasvir ederken de “Sâni’-i Ezel hikmet-i kudretin izhâr için” ifadesiyle başlayıp “Allah ne dilerse yapar” ayetiyle bitirmesi dikkate alınırsa burada anlatılan ucube bedeninin algılanmasında, Allah’ın takdiri ve gücünü göstermek için yaratıldığına dair bir bakış açısını görmek mümkündür. Nihayet Osmanlı toplumunda bulunan bu bakış açısının, yaratılışında hiçbir suçu olmayan “ucubeyi” dışlama durumunu değil, kaygıyla karışık güçlü bir şaşkınlığı ve bir çeşit merhamet duygusunu yansıttığı da söylenebilir. Yine de anlatımda açıkça görüldüğü gibi burada “ucubeyi” dünyaya getiren anne sorgulanmıştır. Evliya Çelebi “ucube” bedeni sorgularken ilahi ve dünyevi olmak üzere iki yönlü bir bakış açısı geliştirerek durumu açıklama arayışına girmiştir. İlki bunun, sorgulanamaz ilahi bir sonuç olduğu üzerinedir. İkincisi ise bu bedenlerin birer mucize değil, bir anneden doğan şekli bozuk insanlara ait olduğu ile ilgilidir.⁶¹ Bununla birlikte XX. yüzyılın başlarına ait örneklerde de hilkat garibesi dünyaya getiren kadınlarla ilgili bazı değerlendirmelere rastlamak mümkündür.⁶² Bu konudaki gazete haberlerinde bu kadınların

Ammâ parmakları incecik ve ayakları nâne çöpü gibi bir ma’sûm idi. Âyet: Allah ne dilerse yapar.” Detaylı bilgi için bk. Özay, “Evliyâ Çelebi”, 145.

⁵⁷ Özay, “Evliyâ Çelebi”, 146.

⁵⁸ Çabuklu, *Bedenin Farklı Halleri*, 98-99.

⁵⁹ Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi* (1278 / 1862 – 1286 / 1869) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018): 469.

⁶⁰ “Bir Hilkat Garibesi”, *Son Posta*, 5 Mayıs 1932, 1; “Konya’da bir hilkat garibesi doğdu”, *Akşam*, 25 Haziran 1932, 3; “Yarısı insan, yarısı hayvan!”, *Akşam*, 21 Eylül 1932, 6; “İki başlı dört ayaklı bir çocuk”, *Vakit*, 17 Temmuz 1933, 6; “Bir hilkat garibesi”, *Haber*, 9 Eylül 1936, 1, 4; “Eskişehir’de bir hilkat garibesi”, *Son Posta*, 26 Mayıs 1938, 5; “İki hilkat garibesi – Yalnız kafası 4 kilo, elleri 6, ayakları 7 ve 8 parmaklı, gözsüz 2 çocuk doğurdu”, *Akşam Postası*, 6 Ağustos 1940, 2; “Gözlerinin tepesinde bir hilkat garibesi”, *Akşam*, 20 Ekim 1952, 5; “Uşak’ta 2 hilkat garibesi doğdu”, *Milliyet*, 9 Mart 1961, 1. Fok balığına benzetilen anomalili bebeğin fotoğrafı için bk. Ek 2.

⁶¹ Özay, “Evliyâ Çelebi”, 151.

⁶² Mardin’in Reşmil köyünde 1933 yılında Hakkı isminde bir köylünün karısı bir hilkat garibesi doğurmuştur. Bir insan yavrusundan başka her şeye benzeyen garibeyi büyük müşkülâtle doğuran kadın ağır surette hasta

isimlerine genellikle yer verilmezken onların güçlkle doğum yaptığı, bedbaht ve talihsiz oldukları ise özellikle ifade edilmektedir.⁶³ Hilkat garibesi dünyaya getiren kadınların kendilerini bu durum karşısında pek iyi hissettikleri de söylenemez.⁶⁴ Toplum tarafından iyi karşılanmayan bu durumla muhatap olmanın yarattığı psikolojik sıkıntının yanında hayatta kalan çocuğun büyütülmesi konusunda yaşanacak süreç de kendisi açısından son derece zor olacaktır.⁶⁵

3. Statü Sembolü Olarak Anormal Bedenler

Bedensel farklılıklarla doğan bireylerin haklarının İslam öncesi Türk toplumunda töreyle himaye altına alındığı hatta engelli statüsündeki bazı bireylerin çeşitli işlerde istihdam edildiği, çalışamayacak durumda olanlara da devletin yardım ettiği bilinmektedir. Bu hususla ilgili Ömer Çanak, İbni Fadlân'ın Oğuzlar içerisinde karşılaştığı bir kumandanı örnek vermektedir. Tarhan adındaki bu kumandanın, diğer kumandanlar arasında en akıllı ve en ileri gelen kişi olduğunu ancak bu kumandanın kör, topal ve çolak olduğunu aktarmakta; verdiği bu bilgilerin yanı sıra engelli statüsündeki bireylerin toplumda soyutlanmayarak tecrübelerinden faydalandığını söylemektedir.⁶⁶

Türk kültüründe yer edinen bu husus, bedensel farklılıkları bir eksiklik olarak görmeyen, ayrıca hoşgörü ve merhamete dayalı bir din olan İslamiyet'in kabulüyle de pekiştirilmiştir. Nitekim Osmanlı'da hastalık, yaşlılık ve çeşitli engel durumlarında kişinin hakları vasilik kurumu adı altında güvence altına alınmış, hayatını maddi ve manevi olarak idame ettiremeyecek durumda olanların da himayesi adına bireysel dayanışmaya dayalı bir uygulamaya gidilmiştir.⁶⁷ Ayrıca tıptaki gelişmelere bağlı olarak sağlık kurumları ile sosyal güvenlik ve bakım hizmeti veren çeşitli kurumların teşekkülünden önce vakıfların da yardıma muhtaç kişilerin himaye edilmesinde etkin rol oynadığı bilinmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla bir Türk-İslam devleti olan Osmanlı'da engellilik veya engellilikten daha ciddi bir anomali gösteren bireyleri hem İslamiyet hem de Türk kültüründen aldığı, aynı zamanda da dönemin şartlarına bağlı olarak geliştirdiği kurum ve uygulamalarla himaye etmeye çalıştığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında toplumda anormal kabul edilen bedenlere karşı sergilenen düşünce ve davranışlar hakkında çok fazla bilgi bulunmamasına rağmen bedensel

yatmaktadır. Ancak bu garibenin dünyaya gelişi köyde muhtelif dedikodulara sebep olmuş, bilhassa ihtiyarlar, bu hadiseyi istikbalde fevkalade vakaların olacağına yorumlamışlardır. "İki Başlı Dört Ayaklı Bir Çocuk Doğdu", *Son Posta*, 16 Temmuz 1933, 1.

⁶³ "Bir hilkat garibesi", *Haber*, 9 Eylül 1936, 1, 4; Bir başlı dört elli, dört ayaklı bir hilkat garibesi doğurmuş kadından bahseden muhabir "Fakat çok büyük ıstırap çeken kadının böyle bir ucube dünyaya getirmiş olmasından dolayı daha fazla teessür duymaması için adını yazmıyorum." demektedir. "Dört elli, dört ayaklı. – Konya doğumevinde bir hilkat ucubesi doğdu", *Akşam*, 25 Teşrinievvel 1936, 8.

⁶⁴ Tarsus Yenice bucağına bağlı Baltalı köyünde garip bir doğum olmuştur. Köy halkından bir kadın birkaç gün önce belinden aşağısı tamamen kıllarla kaplı ve üst tarafı da maymunu andıran bir hilkat garibesi dünyaya getirmiştir. Böyle bir çocuğu dünyaya getirmekten üzülen anne ile baba, aile efradıyla anlaşarak bu hilkat garibesini öldürmüşlerdir. Bunun üzerine ilgili makamlar tahkikata başlamışlardır. "Garip bir doğum", *Ulus*, 18 Mart 1948, 2. Yeni Konya Gazetesi'nin bir haberine göre Konya'nın Yediler Mezarlığı'nda hilkat garibesi bir çocuk bedeni bulunmuş, başlarda cinayete kurban gitmiş olabileceği düşünülen bebeğin yapılan incelemeler neticesinde ölü doğduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine çocuğu doğuran anneye ve doğumu yaptıran ebeye ulaşılmıştır. Aslen Aksaraylı olan annenin Konya'da misafir olduğu evde doğum yaptığı, komşulardan utandığı için anomali bebeğin cesedini mezarlığa bıraktığı öğrenilmiştir. "Yediler mezarlığında bulunan çocuk cesedinin esrarı...", *Yeni Konya*, 15 Eylül 1958, 1.

⁶⁵ Bitlis'te Devlet hastanesinde tek gözlü, tek kulaklı, burunsuz olmak üzere başı 55 cm çapında bir kız çocuğu dünyaya getiren kadın, iki saat sonra ölen çocuğun durumunu öğrenince ağladığı ve "İyi ki öldü." dediği ifade edilmektedir. "Bir kadın, Hilkat Garibesi doğurdu", *Milliyet*, 14 Aralık 1962, 3.

⁶⁶ Çanak, "Engellilik", 74-75; İbn Fadlân, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995): 43.

⁶⁷ Detaylı bilgi için bk. Hüseyin Muşmal ve İrem Gürbüz, "Osmanlı'da Vasilik Kurumu: Konya Örneği", *Turkish Studies* 13, 16 (2018): 199-236.

⁶⁸ Mehmet Sait Doğan, "Vakıf Medeniyetimize Sosyal Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım" *Istanbul Journal of Sociological Studies* 34 (2011): 10-11, 14.

farklılıkları bulunan bireylerden çalışabilecek durumda olanların istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle cüce ve dilsizler gibi hilkat garibelerinin XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı sarayında istihdam edilmeye başladığı bilinmektedir.⁶⁹ Nitekim A. Ezgi Dikici de bedensel farklılıkları bulunan bireylerin sarayda soytarılıkla istihdam edilme geleneğinin eskilere dayandığını ve bu hususun evrensel olduğunu söylemektedir. Başka saraylarda olduğu gibi Osmanlı sarayında da soytarılık yapanların yalnızca bedensel farklılıklara sahip kişiler olmadığı, bedensel farklılıkları bulunanların ise tek görevlerinin soytarılık olmadığı saray dilsizleri ve cücelerinin farklı hizmetlerde buldukları görülmektedir.⁷⁰ Osmanlı sarayında dilsizlerinin siyasi idamları gerçekleştirme (cellatlık), çeşitli sebeplerle saraydan ayrılan padişaha refakat etme, haremdeki olayların padişaha iletilmesinde istihbaratçılık yapma, padişaha hizmet edecek içoğlanlarına işaret dilini öğretme ve gizli konularda haberleşmeyi sağlama gibi görevleri de bulunmaktadır. Bu görevlerin bazılarında dilsizlere cücelerin de eşlik ettiği bilinmektedir. Bunların yanı sıra dilsiz ve cüceler; işaret diliyle padişahla muhabbet ederek, taklalar atıp birbirleri ile dövüşerek veya ustaca taklitler yaparak sultanı eğlendirmekle de mükelleflerdir.⁷¹ Dolayısıyla birçok işte kendilerinden istifade edilen bu hilkat garibeleri için Santurî Ali Ufkî Bey, bir diğer adıyla Albertus Bobovius şu sözleri söylemektedir: “Özellikle hem dilsiz hem cüce hem de hadım iseler değerleri artar. Padişaha sunulabilecek en nadide armağan bu üç güzel niteliğe sahip birini bulmaktır. Bir gün söz konusu özelliklerden hiçbiri eksik olmayan birisine rastlandı ve üzerine derhal en değerli kaftanlar giydirilip padişahın ve valide sultanın musahibi oldu; sarayın bütün bölümlerinde serbestçe dolaşabiliyordu”⁷²

Santurî Ali Ufkî Bey’in dile getirdiği bu ifadeler bedensel farklılıkları bulunan bireylerin saray içi görevlendirmelerde taşıdığı ehemmiyeti vurgulamaktadır. Enid Welsford ise sirk ve panayır gibi eğlencelerde kullanılan soytarının bir tür günah keçisi görevi gördüğünü, saray soytarısının ise gözle görülen bedensel farklılığı sebebiyle hükümdarı nazardan koruduğunu ileri sürmektedir.⁷³ 1588 yılına ait bir mühimme defterinde Karahisar-ı Şarkî kadısına hitaben gönderilen bir hükümde “Nefs-i Karahisar’ın Kale Mahallesi’nde Hamza / Hasan? bin Derviş nâm emred oğlan mâderzâd tavaşi olub südde-i saadetimde istihdam olunmağa kabildir.” denerek doğuştan hadım olan şahsın İstanbul’a gönderilmesi ve herhangi biri buna engel olmak istese bile buyruğunun kati surette yerine getirilmesi emredilmiştir.⁷⁴ Bilindiği üzere hadımlık doğuştan gelen bir bedensel farklılık değildir. Aslında Arapça hizmetkâr anlamına gelen hadım kelimesi, saray hizmetkârlarının çoğunluğunun testisleri alınmış kişi olmasından dolayı “iğdiş” edilmiş manası kazanmıştır.⁷⁵ Bilhassa harem işlerinde görevlendirilecek kişilerin kadınlara ilgi duymasının önüne geçilmek istendiği için böyle bir uygulamaya gidilmiştir. İğdiş etmek İslam hukukunca uygun görülmediği ve bu işlemin gerçekleştirilmesi bazı sakınca ve sorunları da beraberinde getirdiğinden yukarıdaki örnekte saray hizmetkârlığı açısından doğuştan hadım olan gencin taşıdığı önem burada göz önüne çıkmaktadır. 1604 yılına ait bir başka mühimme kaydından ise saraydan ihraç edilen müteveffa Cüce Zeyrek Ağa’nın kardeşinin himaye edilmesi için Tiflis sancağında bir kişinin yanına gönderildiği ve emanet ettikleri kişinin yanından alınarak bu cücenin Dersaadet’e getirilmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Hatta Maraş

⁶⁹ Şimşek, “Engelliler ve Engelli Politikası”, 49-72; Sarayda cüce ve dilsizlerin bulunduğu dair örnekler için bk. BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d)*, Defter No.: 2013, Tarih: 29 Zilhicce 1063 (20 Kasım 1653), s. 2; BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e)*, Dosya No.: 262, Gömlek No.: 20, Lef 2, Tarih: 27 Safer 1168 (13 Aralık 1754).

⁷⁰ Ayşe Ezgi Dikici, “Saltanat Sembolü Olarak ‘Farklı’ Bedenler: Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler” *Toplumsal Tarih* 248 (2014): 16-25; Dursun Ali Tökel, “Nabî’den Cüce Diliyle Yazılmış Bir Şiir”, *Beden Kitabı* içinde. ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015): 268-270.

⁷¹ Santurî Ali Ufkî Bey, *Topkapı Sarayı’nda Yaşam*, 29-30; Karadeniz, *İşaret Dili*, 223-224.

⁷² Santurî Ali Ufkî Bey, *Topkapı Sarayı’nda Yaşam*, 30; Karadeniz, *İşaret Dili*, 202-203.

⁷³ Enid Welsford, *The Fool: His Social and Literary History* (New York: Farrar&Rinehart, 1935): 55-75.

⁷⁴ BOA, Bab-ı Asafî Mühimme Defterleri (A.İDVNSMHH. d), Dosya No.: 62, Gömlek No.: 427, Tarih: 2 Rebiyülahir 996 (1 Mart 1588), s. 189.

⁷⁵ Aydın Taneri, “Hadım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. XV içinde (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997) 1-3.

Beylerbeyine hitaben yazılan bu hükümde sözü edilen cüce yerine başka bir cücenin gönderilmemesi de tembihlenmiştir.⁷⁶ Bütün bu örnekler Ali Ufkî Bey'in de ifade ettiği gibi cüce, dilsiz ve hadımların Osmanlı sarayındaki yeri ve önemine işaret etmektedir.⁷⁷

Yukarıdaki örneklerin yanı sıra Rusçuk'taki Eski Sadrazam Çelebizâde Şerif Hasan Paşa'nın belgede "maktul kambur haseki" şeklinde nitelendirdiği kişinin eşyalarının içerisinden çıkan gümüşleri Darphâne-i Âmireye gönderdiğini ele alan bir belgeden cüce, dilsiz ve sağırlar ile doğuştan veya sonradan hadım olan "kusurlu" bedenler dışında kamburların da saray içindeki hizmetlerde görevlendirildiği anlaşılmaktadır.⁷⁸ Bu tür bedensel farklılıklara sahip kişilerin sarayda istihdam edilmeleri, muhtemelen yalnızca merhameten himaye altına alınmalarından veya saray içi işlere uygunluklarından kaynaklanmamaktadır. Bu hususla ilgili olarak Dikici; cüce ve dilsizlerin yükümlü oldukları görevler dışında saray içerisinde istihdam edilmelerinin veya padişahın yakınında bulundurulmalarının bir diğer mühim nedenini hükümdarın biricik ve özel oluşunun, öte yandan da onun olağanüstülüğünün vurgulanması için olduğunu, kısaca bedensel farklılıkları bulunanların bir statü sembolü olarak da işlev gördüğünü belirtmektedir.⁷⁹ Şöyle ki hükümdarların niteliklerine dair Kutadgu Bilig'e göre Türk yöneticilerinin akıllı, alçakgönüllü, anlayışlı, atılgan, bilgili, cesur, cömert, dürüst, erdemli, güvenilir, ihtiyatlı, sabırlı ve tok gözlü bir karaktere sahip olması gerektiğinden ve bu özellikleri taşımayanlardan "kut"un kaçacağından / alınacağından bahsedilmektedir. Bunların yanı sıra eserde "Beg saçı sakalı düzgün, yüzü güzel ve görkemli / Aynı zamanda adı ünlü ve orta boylu olmalı / Yüzünü gören bakınca onu sevmeli / İli, halkı ona bakıp güvenmeli"⁸⁰ şeklinde hükümdarların fiziksel özelliklerinden ve yönetilen kesim için bunun öneminden söz edilmektedir. Benzer şekilde Nizamülmülk'ün *Siyasetname* adlı eserinde padişahların güzel yüzlü, at binmede maharetli, çeşitli silahları kullanma becerisine ehil ve vâkıf; ayrıca muhtelif sanat türlerinde de yetkin olmasının beklendiği ifade edilmektedir.⁸¹ Bütün bunlar hükümdarların görsel güzelliği, bedensel bütünlüğü ve orantısallığı, güç ve kuvveti; genel çerçevede ise onun kusursuzluğu ile ilişkilendirilebilecek niteliklerdir. Dolayısıyla Dikici'nin görüşüne katılmakla birlikte bu hususun cücelik, kamburluk, sağırlık ve dilsizlik gibi yalnızca doğuştan gelen bedensel farklılıklar için geçerli olmadığı, hadımlık gibi farklılıklarla da padişahın kusursuzluğunun pekiştirildiği söylenebilir.

4. Merhamet ve Cömertliğin Göstergesi Olarak Anormal Bedenler

Bedensel farklılıkları bulunan bireyler; yeme, içme, giyinme, temizlenme gibi temel ihtiyaçlarını yerine getiremeyecek derecede bazı engellere sahip olabilmektedir. Bunları yapabilecek durumda olsalar bile bazılarının çalışarak maddi bir gelir etmesi mümkün olmamaktadır. Geçimlerini sağlayabilmeleri için kısıtlı imkânları bulunan "kusurlu" bedenlerin hem saray içinde hem de saray dışında himaye edilmesi öncelikle padişahın merhameti ve hayır işleme isteği ile ilişkilendirilebilir. Örneğin 9 Eylül 1790 tarihli bir belgede "Şitâ-i Hümâyün civarında köylü ve bikes olarak bir nefer cüce bulunub Enderûn-ı Hümâyün'da terbiye ve istihdâm için Dersaadet'e gönderildiği" ifade edilmekte; Rusçuk'taki kışla yakınlarında bulunan cücenin saraya gönderilmesinde Eski Sadrazam Hasan Paşa'nın aracı olduğu da açıkça belirtilmektedir.⁸² Bu durum bedensel farklılıkları bulunan bireylerin padişaha hediye

⁷⁶ BOA, A./DVNSMHH. d, 75/30, Tarih: 30 Rebiyülevvel 1013 (26 Ağustos 1604), s. 13.

⁷⁷ Romanya'dan Tekirdağ'a gelen göçmenler arasında bir hilkat garibesi olan Nail, on üç yaşında olduğu hâlde altı kilo ağırlığında ve 60 cm boyundadır. Romanya'da bir tiyatro kumpanyası Nail'i satın almak istemişse de ailesi vermemiştir. "13 yaşında, 60 santim boyunda, 6 kilo ağırlığında! – Bulgaristan'dan Tekirdağ'na gelen bir yaradılış garibesi", *Akşam*, 7 Temmuz 1935, 9.

⁷⁸ BOA, HAT, 179/8077, Tarih: 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790).

⁷⁹ Dikici, "Saltanat Sembolü Olarak 'Farklı' Bedenler", 19-20.

⁸⁰ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, çev. Ayşegül Çakan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010): 169. Detaylı bilgi için bk. Büşra Koçak Macun ve Yasemin Kurtlu, "Kutadgu Bilig'e Göre Yönetici ve Nitelikleri" *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (2018): 60-96.

⁸¹ Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Say Yayınları, 2017): 67.

⁸² BOA, HAT, 179/8077, Tarih: 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790).

edilebilecek değerli armağanlar arasında olmasının ötesinde sarayın bir hayır kurumu gibi işlev gördüğünü de göstermektedir. Bir nevi bu kişilerin saraya alınıp istihdam edilmesi dışarıda karşılaşılabilecekleri pek çok zorluktan onları korumak amacıyla da olabilir.⁸³

Padişahın ihsan ve inayetine yönelik bir diğer uygulama, saray dışındaki “kusurlu” bedenlerin maaşla himaye edilmesi şeklindedir. Örneğin 1696 senesinde Filibe kazasında kafadan bitişik olarak dünyaya gelen Harun adlı bir yapışık ikize mukataa gelirinden günlük 8 akçe maaş ödenmesine karar verilmiştir. Bu örnekler özellikle Orta Çağ Avrupa’sında “çifte canavar” olarak nitelendirilen ve kötülüğü sembolize ettiği düşünülen yapışık ikizlerin Osmanlı’da bir rahatsızlık olarak algılanmadığını, bu anomaliye sahip kişilerin kaderine terk edilmediklerini ve devletin hamiliğinin bir göstergesi olarak maddi anlamda koruma altına alındıklarını göstermesi bakımından önemlidir.⁸⁴ 1907 tarihli bir başka örneğe göre otuz yaşında olmasına rağmen beş altı yaşındaki bir çocuk cüssesinde kalan Cüce Fatıma’nın bu vücut ile geçimini sağlaması mümkün olmadığından ve kimsesi de bulunmadığından dolayı Hazine-i Celileden ödenmek üzere münasip miktarda maaş talebinde bulunulmuş, yapılan tahkikat neticesinde hükümdarın şefkatine ve merhametine layık olduğu anlaşılacak üzere yüz kuruş maaş tahsis edilmiştir.⁸⁵ Bu konudaki örnekleri artırmak mümkündür. 14 Eylül 1832 tarihinde Pasin-i Ulya nahiyesine tabi Hüsrevviran adlı köyde iki buçuk yaşlarında belinden dizlerine kadar vücudunun bütün kısımları tüyle kaplı olan bir erkek çocuğa yine “fakr-ı hâlîne ve sabî-i merkumun garâib hilkatına merhameten ve isticlab-ı hayr-ı dâilerine rağbeten cümle müstahak ve acziyet-i haklarında mebzul olan inâyet-i şahânedan olmak üzere sabî-i merkuma Erzurum Gümrüğünden mâhiye on beş guruş sadaka ve ihsan” buyrulmuştur.⁸⁶ Verdiğimiz bu örneklerden doğum anomalisi ile dünyaya gelen kişilere öncelikle bedensel farklılıkları, bu farklılıklara bağlı olarak geçimini çalışarak kendi başına temin edemeyecek olması ve son olarak da ailenin ekonomik durumunun kötü olması sebebiyle yardımda bulunulduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷

Arşivde karşılaştığımız belgeler arasında sürecin işleyişi ile ilgili en fazla bilgi edinebildiğimiz örnek ise Sivas vilayetinin Hoca Ali Çavuş Mahallesi’nde hünsâ (hermafrodit / çift cinsiyetli) olarak doğan bir çocuğa aittir. Mehmed Hadice adındaki bu çocuğun vücudunda

⁸³ Dikici, “Saltanat Sembolü Olarak ‘Farklı’ Bedenler”, 20.

⁸⁴ BOA, *İbnülemin Dâhiliye (İE. DH)*, Dosya No.: 12, Gömlek No.:1171 Tarih: 26 Zilkade 1107 (27 Haziran 1696); Muşmal ve Gürbüz, “Tevellüd-i Acâib”, 133.

⁸⁵ BOA, *BEO*, 3078/230806, Tarih: 4 Cemaziyelevvel 1325 (15 Haziran 1907); Bir başka örneğe göre Medine’den İsmail Efendi adındaki bir cücenin âciz durumda olduğu ve kendisi gibi pek çok âcize yardımda bulunulduğu sebebiyle bahsi geçen cüceye Cidde Gümrüğünden veya başka bir yerden yüz kuruş maaş tahsis edilmesine karar verilmiştir. BOA, *İ. DH*, 83/4144, Tarih: 29 Zilhicce 1259 (20 Ocak 1844); Diğer bir örneğe göre “Yiğirmi sene evvel tevellüd ittiği hâlde çocuk hâlinde kalan Kerime’nin gayet za’if ve muhtâc-ı muâvenet bir hâlde bulunduğundan ve kendüsünün şeyhûhet ve fakr-ı halinden bahisle idare ve iâşeleri için maaş tahsisi istirhamına dair Muhacir Abdürrahim imzasıyla virilmiş arzuhâlin irsaliyle ve bir garîbe-i hilkat olan mezbûrenin âfiyet-i cihân-kıymet hazret-i hilafetpenâhi hakikat-i muhtâc-ı merhamet ve inayet bulunduğu beyanıyla” Kosova vilayetinden sadarete gönderilen tahriratta, Cüce Kerime için gereğinin yapılması talep edilmiştir. BOA, *DH. MKT*, 951/76, Tarih: 25 Safer 1323 (1 Mayıs 1905); Yine geçimini sağlaması için kendisine maaş verilen Halil adlı bir cücenin vefatının ardından münhal kalan yüz yirmi kuruş maaşının başka bir kişiye tahsis edilmesi, padişahın anormal bedenleri himaye etme hususunun kuşkusuz doğru olduğunu göstermektedir. BOA, *BEO*, 730/54724, Tarih: 1 Şaban 1313 (17 Ocak 1896); Konuyla ilgili benzer örnekler için bk. BOA, *Ali Emiri Sultan Mehmed IV, (AE. SMM. IV)*, Dosya No.: 62 Gömlek No.: 7275, Tarih: 3 Rebiyülahir 1093 (11 Nisan 1682); BOA, *Meclis-i Vala (MVL)*, Dosya No.: 648, Gömlek No.: 81, Tarih: 5 Zilhicce 1279 (24 Mayıs 1863); BOA, *MVL*, 547/31, Tarih: 4 Cemaziyelelahir 1284 (3 Ekim 1867).

⁸⁶ BOA, *HAT*, 363/20138, Tarih: 17 Şaban 1248 (8 Ocak 1833).

⁸⁷ Padişahın anormal bedenler için gösterdiği inayet ve ihsanı yalnızca sarayda istihdam etme, maaş veya sadaka vermekle kalmamıştır. Saruhan sancağında tımara mutasarrıf olan Muhammed Tahir adlı kişi “alil ve kasîr-ü’l-kâme cüce makûlesinden olduğu beyanla kendüye tekaüd inâyet buyurulmasını” talep etmiş; hekimbaşı tarafından muayene edilip durumun doğruluğu teyit edilince talebinin gerçekleştirilmesine kanaat getirilmiştir. BOA, *HAT*, 200/10203, Tarih: 17 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791).

bulunan bedensel farklılıkları,⁸⁸ babasının vefat etmiş olması, yetim kalması, üstelik geçimini sağlayamayacak derecede fakir olan amcasının yanına sığınmış olması sebebiyle 21 Şubat 1899 tarihinde Sivas vilayetine kendi ağzından yazılmış bir arzuhâl gönderilerek *hilkat garibesi* olarak nitelendirilen bu çocuk için uygun miktarda maaş talebinde bulunulmuştur.⁸⁹ Yaklaşık on gün sonra Sivas Valisi tarafından Mehmed Hadice'nin tıbbi muayenesinden elde edilen teşhisin detaylarının, ayrıca maddi ve manevi durumunun anlatıldığı tahriratla çocuğun vücudundaki anomalileri gösteren ön ve arkadan çekilmiş fotoğraflar, Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir.⁹⁰ Dâhiliye Nezaretinden 22 Mart'ta Sadarete gönderilen evrakta ise "garâbet-i hilkatı ve fakr u zarûreti cihetiyle cidden merhamet-i seniyye-i senâveri olan şu masumun muhtacın tertibâtından münâsib miktar maaş tahsis" edilmesi talep edilmiş ve durum, padişaha hitaben yazılan bir arzuhâlle Sultan II. Abdülhamid'e bildirilmiştir.⁹¹ Neticede 13 Şubat 1900 tarihinden itibaren Mehmed Hadice'ye "bâ kayd-ı hayat şehri yüz gurusu maaş" tahsis edilmiştir.⁹² Bununla birlikte doğum anomalileri ile doğan çocukları ailenin bile çoğu zaman "kusurlu" gördüğü ve çocuğu kabullenmekte zorlandığı göz önünde alınırsa yetim kaldığı için amcasına sığınan Mehmed Hadice'nin ne derecede şefkatli ve merhametli bir ortamda yetiştiği de merak konusudur.

Hem erkek hem de dişi üreme organına sahip olan ve kromozom yapısı bütün vakalarda farklılık gösterdiği için kendi içerisinde de sınıflandırılan çift cinsiyetlilerle ilgili Kur'an'da herhangi bir ifade geçmemektedir. Ancak erkek mi kadın mı olduğu belli olmayan bu kişiler için ortaya çıkan hukuki sıkıntıların giderilmesi açısından İslam âlimleri birtakım düzenlemeler yapmışlardır. Örneğin her iki cinsten birine yatkınlık gösteren veya hiçbirine bir meyletme durumu olmayan çift cinsiyetlileri *müşkil hünsâ* ve *gayr-i müşkil hünsâ* olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Lakin ilerleyen zamanlarda belirlenebilecek bu durum için çocuğa isim verme sorunu ortaya çıkmaktadır. Fıkıhta çocuk hakları arasında sayılan güzel isim verme durumu sebebiyle İslam âlimleri, çift cinsiyetli çocuklarda hem kız hem de erkek isimlerinin kullanılmasını öngörmüştür. Arşivde karşılaştığımız bu örnek de çift cinsiyetli çocuktan "Mehmed Hadice" ismiyle bahsedilmesi hususunu açıklamaktadır.⁹³ Yine miras paylaşımı, ibadetlerin yerine getirilmesi gibi konularda çift cinsiyetliler için birtakım hükümler bulunmakta ancak bu hukuki düzenlemeler konumuzun dışında yer almaktadır.⁹⁴

Şu hususu da belirtmek gerekir ki bu hukuki düzenlemeler çift cinsiyetli olarak doğan çocukların pratikte karşılaşacağı zorlukları gidermekte yeterli değildir. Bu gibi durumlarda ailesinin ve yakınlarının öznel seçimleri etkili olsa da maddi (mihir ve miras gibi) veya manevi

⁸⁸ Mehmed Hadice'nin vücudundaki bedensel farklılığı yalnızca erkek ve dişi üreme organlarına sahip olması değildir. "Altı yedi yaşlarında olduğu tahmin edilen bu çocuk Sivaslı Hevace Ali Çavuş Mahallesi ahalisinin ve Jandarma çavuşlarının müteveffâ Yusuf Çavuş'un sulbinden tevellüd idüb simaca güzel ve yakışıklı olduğu gibi zekâ ve istidatça da akranına faik görünür çocuğun sağ önünde ve sol arkadan kesb-i inbisat husyeytini arasına alet-i reculiyet yerine tebevül için bir fetha-i sagire bulunmasına nazaran hünsâ olduğu anlaşılıyor çocuğun efal-i hayatiyesi muntazam ve sıhhati müstakar ricalde olmağla beraber vücudunun birçok mahallinde camus kıllarına tamamıyla şâbb tüyler bulunmakta ve belinin ortasıyla zatı mahallerinde kıllar her yirmi günde serçe parmağı kadar uzamakta ve tereyağı vasıtasıyla azalaidiyse bile zaman içinde tekrar artmaktadır vücudunun her tarafında tüylü ve tüysüz ve irili ufaklı siyah benler bulunduğu gibi belinin arka cihetinin her iki tarafında dahi ayrı kılı iki büyük ur görülmektedir." şeklinde izah edilen durumdan çocuğun vücudunun bir kısmının uzun kıllar ve siyah benler ile kaplı bulunduğu ve boyutları farklılık gösteren birçok kitleye rastlandığı, dolayısıyla birden fazla anomaliye sahip olduğu anlaşılmaktadır. BOA, *İ. ML*, 31/28, Tarih: 24 Zilkade 1316 (5 Nisan 1899); Yılmazçelik, "Sivaslı Bir Çocuğun Feryadı", 83-84.

⁸⁹ BOA, *İ. ML*, 31/28, Lef 1, Tarih: 24 Zilkade 1316 (5 Nisan 1899).

⁹⁰ BOA, *İ. ML*, 31/28, Lef 2, Tarih: 24 Zilkade 1316 (5 Nisan 1899). Mehmed Hadice isimli çift cinsiyetli çocuğun anomalilerini gösteren fotoğraf için bk. Ek 3.

⁹¹ BOA, *İ. ML*, 31/28, Lef 3-4, Tarih: 24 Zilkade 1316 (5 Nisan 1899); BOA, *DH. MKT*, 2181/3, Tarih: 10 Zilkade 1316 (22 Mart 1899).

⁹² BOA, *DH. MKT*, 2336/84, Tarih: 25 Zilhicce 1317 (26 Nisan 1900); BOA, *DH. MKT*, 2302/13, 7 Şevval 1317 (8 Şubat 1900); BOA, *BEO*, 1294/96984, Tarih: 30 Zilkade 1316 (11 Nisan 1899).

⁹³ BOA, *DH. MKT*, 2336/84, Tarih: 25 Zilhicce 1317 (26 Nisan 1900).

⁹⁴ Detaylı bilgi için bk. Hilâl Duman, "İslâm Hukukunda Hünsâ", 295-318; Çalışkan, "İslam Hukukunda Çift Cinsiyetliler", 21-87.

faيدا elde etme sebebiyle bu seçimlere şüpheyle yaklaşılmaktadır.⁹⁵ Ayrıca kız ve erkek için farklı yaş grubunu ihtiva eden hidâne sürecinin bitiminde kız çocuklarının ev işlerini öğrenmesi veya hizmetçilik gibi işlerle uğraşarak aile bütçesine katkıda bulunması; erkek çocuklarının ise meslek edinebilmeleri için bir ustanın yanına verilmesi söz konusudur. Öte yandan eğitimlerinin veya askere alımlarının da bir sorun oluşturduğu ve bu tür durumların bireyin topluma kazandırılmasında risk teşkil ettiği aşikârdır. Antik Yunan ve Roma'da bu anomaliye sahip bireylerin tek cinsiyete dönüştürmek için ameliyat edildiğine dair bazı bilgiler bulunmaktadır.⁹⁶ Ne yazık ki bu konudaki kaynak ve bilgilerin kısıtlılığı nedeniyle bu hususta yeterli malumatımız yoktur. Mevcut belgeler ise bedensel farklılıkları bulunan kişilerin nasıl bir hayat sürdürdükleri, tıbbi olarak bir tedavinin mümkün olup olmadığı ve toplumun onları ne şekilde karşıladığı hakkındaki sorularımızı yanıtsız bırakmaktadır.

Doğum anomalisi içerisinde bulunan fakat ciddi anormallikler göstermeyen, kendini normal olarak tanımlayan kişilere de aynı şekilde maddi güvence sağlandığına dair örnekler mevcuttur.⁹⁷ Ancak yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi maddi yardım talepleri bedensel farklılıktan ziyade geçim sıkıntısından ileri gelmektedir. Nihayetinde taşıdıkları engeller geçimlerini temin etmeye imkân vermediği için devlet tarafından bu kişilere sahip çıkıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla geçim sıkıntısı çekmeyen kişilerin böyle bir talepte bulunmadığı da düşünülebilir. Bununla birlikte bu tür talepler arasında gecikmelerin olduğu ya da taleplere cevap alınmadığına da rastlanmaktadır. Örneğin İlbeyli nahiyесinin Kızılcakışla köyünde el ve ayakları olmayan Kara Hasan oğlu Ahmed'in ilk kez 19 Mayıs 1903 tarihinde maaş talebinde bulunduğu ancak dört yıl geçmesine rağmen herhangi bir netice elde edemediğini, üç çocuğu ve bir yaşlı annesi dışında kimsesinin olmadığını ve muhtaç durumda bulunduğunu belirterek ısrarla tekrarladığı yardım talebine karşılık verilmesini istemiştir.⁹⁸ Fakat arşivde yaptığımız taramalar neticesinde Kızılcakışlalı Ahmed'e maaş tahsisinin yapıldığına veya durumun reddedildiğine dair bir belgeye ulaşamadık. Bu husus daha ziyade Osmanlı'nın Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemlerde yürüttüğü sosyal devlet politikası kapsamındaki yardım faaliyetleri ve buna bağlı olarak da yoksul halkın yardım isteklerinin (tev'em ve muhtacın maaşı gibi) artmasıyla ilişkili olabilir. Devletin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar da dikkate alınırса fakirler için ayrılan yardım gelirleri yeterli gelmemeye başlamış ve yapılan ekonomik yardımlar aksamıştır.⁹⁹

Doğuştan gelen ve kalıtsal bir anomali türü olarak altışar veya daha fazla sayıda parmaklılık da vardır. Bu özelliklere sahip kişilerin durumu nesnelere tutmada veya yürümede herhangi bir engel teşkil etmiyorsa, onları yadırgayıcı anlam içeren ifadelerle nitelendirmek yerine rahatsızlığını anlatan bir lakapla tanımlandıkları görülmektedir.¹⁰⁰ Yine körlük, dilsizlik, sağırılık, topallık gibi rahatsızlıklarda, toplum bu anomali ve fiziksel rahatsızlıklara sahip kişileri *acâib* veya *garâib* olarak nitelendirmemiştir. Bedensel ötekileştirmede bu tür ifadelerin toplumlarda rol oynadığı yadsınmaz bir gerçek olsa da bu rahatsızlıkların kişilerin toplumdan tamamıyla soyutlanmasına neden olabilecek bir boyutta olmadığı anlaşılmaktadır.

⁹⁵ Yılmazçelik, "Sivaslı Bir Çocuğun Feryadı", 83.

⁹⁶ Coşkun Abuagla, "Antik Yunan ve Roma'da Görülen Bir Anomali", 186-227.

⁹⁷ Vidin Kalesi sakinlerinden İsmail adlı kişi, kolsuz olarak doğup ayaklarıyla yemek yiyip içmekte olduğundan geçimini sağlamadığını dile getirmiştir. Ayrıca kimsesiz olduğunu ve dilencilik yapmaya da bir türlü cesaret edemediğini söyleyerek maaş talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine kendisine Niğbolu Mukataasından günlük 30 akçe maaş tahsis edilmiştir. BOA, *Cevdet Belediye (C. BLD)*, Dosya No.: 67, Gömlek No.: 3341, Tarih: 20 Cemaziyevvel 1190 (7 Temmuz 1776). Diğer örnekler için bk. BOA, *BEO*, 2243/168201, Tarih: 13 Şevval 1321 (2 Ocak 1904); BOA, *Cevdet Maliye (C. ML)*, Dosya No.: 206, Gömlek No.: 8492, Tarih: 19 Rebiyülahir 1127 (24 Nisan 1715).

⁹⁸ BOA, *BEO*, 3186/238881, Tarih: 11 Şevval 1325 (17 Kasım 1907); BOA, *DH. MKT*, 713/35, Tarih: 27 Safer 1321 (25 Mayıs 1903).

⁹⁹ Hüseyin Muşmal ve İrem Gürbüz, "Tev'em Maaşı: Osmanlı Devleti'nde Çoğul Gebelikler ile Dünyaya Gelen Çocukların Himâyesi" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 49 (2020): 279-280.

¹⁰⁰ "Yirmi Üç Parmaklı Bir Adam", *Maarif* 4, 99 (3 Haziran 1309): 232; "Yirmi Dört Parmaklı Adamlar", *Maarif* 5, 108 (5 Ağustos 1309): 63.

5. İlgi ve Merak unsuru olarak anormal bedenler

“Normal” kişiler genellikle, ötekileştirdikleri bireylerden kendilerini üstün görmekte, farklılıkları bulunan bedene karşı acıma, kibir, tikslenme ve kısmen korku gibi duygularla yaklaşmaktadır. Ayrıca bu duygularla harmanlanan ilgi ve merakın sonucunda kimi zaman dikkatli bir şekilde inceleyerek kimi zaman da gözlerini kaçırarak bireyi ötekileştirmektedir. Bedensel farklılığı bulunan bireyler ise genellikle toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimin düşünce ve tutumu karşısında ezilmektedir. Bu durumda, ötekileştirilen kişilere karşı sergilenen davranış; onların vücutlarını gizlemeleri ve topluma karışmak yerine geri planda kalmalarına neden olmaktadır. Bu sebeple sahip oldukları vücut yapısını ve davranışlarını değiştirmek ve böylelikle toplumda kabul görebilecek şekildeki niteliklere ulaşmak için çaba gösterenlere de rastlanmaktadır. Esasen bu durum toplumdaki egemen sınıfın veya egemen toplumların güçlerini devam ettirebilmeleri için seçtikleri bir yöntem diye de düşünülebilir.¹⁰¹

Vesile Yılmaz Anatca, beden politikalarının kişinin doğduğu andan itibaren dayatılmaya başlandığını, yavaş yavaş hafızalara kodlandığını, özellikle oyuncaklar, halk anlatıları ve masallar ile atasözleri ve deyimlerde “mükemmel” ve “ideal” ölçülere sahip olunması gerektiğinin sürekli zikredildiğini söylemektedir. Örneğin halk anlatıları ve masallarda pürüzsüz, sağlıklı ve ideal beden iyilik ve güzellikle; hasta, sakat ve kusurlu bedenler de kötülükle bağdaştırılmıştır.¹⁰² Kısacası bedensel farklılıklara sahip bireylerin dış görünüşlerinin onların duygu ve kişilikleri ile örtüştüğüne dair bir algının varlığından bahsedilmektedir. Öte yandan masallarda veya gerçek hayatta yine bu tür kişilerin kusurunun zekâ ile göze hoş gösterildiği ve fenomenleştirildiği; aksi takdirde alay konusu olma, aşağılanma ve damgalanmaya maruz kaldıkları da ifade edilmektedir. Avrupa’da fenomenleşen öteki beden örneklerine sakallı kadınlardan, yapışık ikizlerden çok fazla örnek verilebilir.¹⁰³ Hatta bunların pek çoğu dünyaca ünlenmiş kişilerdir. Osmanlı toplumunda ise fenomenleştirme boyutunda bir “Hilkat Garibesi” ile karşılaşmamıştır. Bununla birlikte saray cüceleri ve dilsizlerin göze hoş görünmesi için bilgili ve zeki olmalarının yanı sıra taklit ve espri yeteneği gibi bazı niteliklere sahip olmalarının istenildiği söylenebilir.¹⁰⁴ Bu durumlar Orta Çağ’dan XX. yüzyıl ortalarına kadar Avrupa’da bir merak unsuru olan anormal bedenlerin benzer şekilde Osmanlı’da da ilgi çektiğini göstermektedir.¹⁰⁵

Anormal bedenlerin dikkat çekici olduğuna dair eski kayıtlarda bazı bilgilere rastlanmaktadır. Bu tür kişilerin doğumlarının Bizans yıllıklarına kaydedildiği görülmektedir.¹⁰⁶ Bunların Türk ve İslam toplumunda ilgi ve merak unsuru olduğuna dair en eski bilgiler de Memlükler dönemine aittir. Memlük tarih yazıcılığında doğa olaylarının, gelecek hakkındaki öngörülerin, insanlar ve hayvanlarda algılanan acayipliklerin, mucizevi gibi algılanan hadiselerin, sayıların ve harflerin anlamı ile sırrının anlatıldığı eserlerle karşılaşmaktadır. Daha ziyade okuyucunun dikkatini çekmek, ilgi uyandırmak veya ibret alınmasını sağlamak amacıyla yazıldığını bildiğimiz bu eserlerin, o dönemde de günümüzdeki gibi bir haber niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. El-Acâib ve'l-Garâib şeklinde nitelendirilen bu eserlerde okuyucunun en çok ilgisinin çeken şeyler arasında ise insanlar, hayvanlar ve tabiat olaylarının olduğunu belirten Samira Kortantamer, Memlük tarihçiliği üzerine hazırladığı *Şemseddin eş-Şucâ’i nin Târih el-*

¹⁰¹ Bogdan, *Freak Show*, VIII; Tunçel, “Bedensel Ötekileşme”, 11-16; Yılmaz Anatca, “Paralimpik Alan”, 29.

¹⁰² Kadriye Türkan, “Masallarda Bedensel Kusur”, *Beden Kitabı* içinde. ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015): 258. Bir halk anlatısına göre Halikarnas yakınlarında Anfinis(?) beldesinde bir musibet geleceği zaman başrahibenin sakalının çıkıp uzadığı ve belde ahalisinin bu musibet emaresinden sonra teyakkuz hâlinde hareket ettikleri rivayet edilmiştir. “Sakallı Kadınlar”, *Maarif* 2, 28 (20 Şubat 1307): 29. Bu tarz bir inanış, Antik Yunan ve Roma’dan sirayet eden kültürün bir yansımasıdır. Detaylı bilgi için bk. Coşkun Abuagla, “Antik Yunan ve Roma’da Görülen Bir Anomali”, 186-227.

¹⁰³ “Sakallı Kadınlar”, *Maarif* 2, 28 (20 Şubat 1307): 29; “Garâib-i Hilkat – Sakallı Kadın”, *Maarif* 23 (16 Kânunusani 1307): 366.

¹⁰⁴ Detaylı bilgi için bk. Karadeniz, *İşaret Dili*, 217-220.

¹⁰⁵ Dikici, “Saltanat Sembolü Olarak ‘Farklı’ Bedenler”, 17-18.

¹⁰⁶ Aydın, “Bizans Kaynağı”, 122.

Melik en-Nâsır Muhammed Kalavun es-Sâlihî ve Evlâdihi adlı eserinde bir kadının yaklaşık 5 ay süren gebeliğinin sonucunda 7 erkek ve 4 kız çocuğu doğduğundan ve Takîeddîn Ahmed bin ‘Alî el-Makrîzî’nin *Kitâbes-Sulûk li-Ma’rifet Duvel el-Mulûk* isimli eserinde de farklı yapışık ikiz doğumlarından bahsetmelerinin nedenini okuyucuda merak uyandırıp ilgi çekmek olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷ Tıpkı Memlûk tarihçiliğindeki el-Acâib ve’l-Garâib’ler gibi Avrupa’da da anormal bedenlerin konu edildiği çalışmalar mevcuttur. Daha çok hayal ürünü olan varlıkların konu edildiği ve bu varlıkların tasvirlerine yer verildiği eserlerin ilk örneklerini Ambroise Paré¹⁰⁸ ve Fortunio Liceti¹⁰⁹ vermiştir. Avrupa’da gerçeklik ile hayal üzerine kurgulanmış olan canavarımsı bedenler hakkında yazılan bu eserler toplumda o kadar fazla merak uyandırmıştır ki XVI-XVII. yüzyıllar arasında bu türde pek çok eser yazılmış ve bu dönem “olağanüstü varlıkların kitaplarının altın çağı” olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁰ Buna ilaveten bahsi geçen yüzyıllar arasında toplumdaki adaletsizlik ve düzensizlik, okuma yazması iyi olmayan kesime doğum anomalileri üzerinden aksettirilmiş; bu konuları ihtiva eden ve düşük maliyetlerde satışa sunulan yayınlar ile halk arasında bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Buna koşut olarak Batı toplumlarında “ötekileştirme”nin boyutu dolaylı olarak artmıştır.¹¹¹ Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde buna benzer bir durum söz konusu olmasa da gazete ve dergilerin okur sayısını artırmak için “Hilkat Garibesi / Garibeleri”, “Acâib”, “Garâib” ve “Garîbe” başlıklarını taşıyan birtakım doğum anomalisi haberleri çıkmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında başlayıp XX. yüzyıl sonlarına kadar devam eden süreçte muhtemelen Allah’ın varlığının ve kudretinin gösterilmesi gayesiyle de dönemin süreli yayınlarında bu tür haber ve köşe yazılarına yer verilmiştir. Hatta zamanla bu vakaların azlığından olsa gerek Osmanlı Dönemi’nde yayımlanan gazetelerde okur sayısının düşmemesi için bu başlıkların altında çeşitli doğa hadiseleri ile o dönemin gizemli ve açıklanamayan olayları hikâyeye şeklinde anlatılmıştır.¹¹²

Kendisini normal olarak tanımlayanların bedensel farklılıkları bulunan bireylere karşı duydukları ilgi ve merak neticesinde XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’da birtakım gösteriler düzenlenerek anormal bedenler buralarda teşhir edilmeye çalışılmıştır.¹¹³ Bu hususa verilebilecek en iyi örnek vücutlarındaki şekil bozukluğundan dolayı doğdukları andan itibaren ötekileştirilen yapışık ikiz vakalarıdır. Tarihî süreçte ülke ülke, şehir şehir dolaştırılarak halka seyrettirilen ve böylece dünyaca ünlü olan pek çok yapışık ikiz bulunmaktadır.¹¹⁴ Bunların arasında en meşhuru, teratolojik literatürde yapışık ikizliğe adını veren “Siyam ikizleri” yani Chang ve Eng Bunker’dır. Bunker kardeşlerden sonraki süreç, anormal bedenlerin (cüceler, devler, sakallı kadınlar vb.) teşhirinin zirve noktasına ulaştığı bir dönemi teşkil etmektedir. Bu şekilde ayrımlılıkları bulunan kişilerin hem aileleri hem de kendileri büyük servet sahibi

¹⁰⁷ Samira Kortantamer, “Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup unsuru: el-’Acâib vel-Garâib” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 9, 1 (1994): 71-72.

¹⁰⁸ Ambroise Paré, *Opera Ambrosii Parei, Regisprimarii et Parisiensischirurgi* (Yy: ApudIacobum Du-Puys, 1582).

¹⁰⁹ Fortunio Liceti, *De Monstrorum Causis, Natura, et Differentiis* (Yy: Apud Paulum Frambottum, 1634).

¹¹⁰ Avrupa’da canavarımsı bedenlerden bahseden çalışmalar için bk. Beckwith, “Congenital Malformations”, 609-19.

¹¹¹ Alan William Hugh Bates, “Good, Common, Regular, and Olderly: Early Modern Classifications of Monstrous Birth” *Social History of Medicine* 18, 2 (2005): 141-158; Muşmal ve Gürbüz, “Tevellüd-i Acâib”, 135.

¹¹² Muşmal ve Gürbüz, “Tevellüd-i Acâib”, 110. Fiziksel görünüşünde herhangi bir bozukluğa neden olmasa bile yeni doğan bir bebekte görülen neonatal ve natal dişler, şaşkınlıkla karşılanan bir hadise olduğu için “Garâib” başlığı altında Vekâyi-i Zabtiye’de yayımlanmıştır. “Garâib”, *Vekâyi-i Zabtiye*, 28 Zilkade 1291, s. 2. Bu konudaki diğer örnekler için bk. “Garâib”, *Takvim-i Vekayi*, 12 Rebiyülahir 1251, 2; “Garâib”, *Takvim-i Vekayi*, 23 Rebiyülahir 1252, s. 3; “Garîbe”, *Takvim-i Vekayi*, 23 Ramazan 1251, s. 4.

¹¹³ Yaşar Çabuklu, *Bedenin Farklı Halleri* (İstanbul: Kanat Yayınları, 2006): 95-97; Yılmaz Anatca, “Paralimpik Alan”, 13.

¹¹⁴ 1935 yılına ait bir gazete haberinde “Tiyatrolar, sinemalar, at cambazhaneleri nerede bir hilkat garibesi varsa onları ele geçirip memleket memleket gezdirir, kendileri ile beraber onları da zengin ederler. Öyle ya söz temsili çifte kafalı adamı yahut altı bacaklı kadını, sekiz gözlü çocuğu kim görmek istemez. İşte bazılarının dünya üzerindeki saadetleri de bu suretle temin edilir. Eciş bücüş, çirkin, berbat bir şekilde doğmuş bir hilkat garibesi, o halde dünyaya gelmesi yüzünden milyoner gibi evreni gezer dolaşır, lordlar gibi yaşarlar.” denmektedir. “Tabiatın yarattığı garip mahlûklar – Sakallı kadın, iki kafalı adam, ve yapışık kardeşler gayritabiliikleri yüzünden zengin oldular”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1935, 7. Haber için bk. Ek 4.

olmuşlardır.¹¹⁵ Toplumlardaki bu ötekileştirme durumu öyle ciddi bir boyuttadır ki ölü olarak doğan veya doğduktan kısa bir süre sonra hayatını kaybeden anomalili bedenlerin teşhiri bile toplumlarda mübah görülmektedir.¹¹⁶ Hatta sirk ve panayırda sergilenen çocuklar üzerinden para kazanmak isteyen ailelerin, çocuklarının fiziksel ayrımlılığa sahip olması için birtakım müdahalelerde bulunduğu bilinmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla Avrupa’da doğaya aykırı kabul edilen bedenlerin bu şekilde eğlence ve ticaret aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.¹¹⁸

Elimizdeki örneklerde Türk toplumunda bu neviden insanların teşhir edildiğine dair bariz örnekler rastlanmamış, arşiv belgelerinde birkaç talebe tesadüf edilse de bunların reddedildiği görülmüştür.¹¹⁹ Ancak XVII. yüzyıl Osmanlı dünyasına dair önemli bilgiler veren Evliyâ Çelebi, Şebinkarahisar’da bir berber dükkânının önünde gördüğü sekiz-dokuz yaşlarındaki son derece büyük bir kafa yapısına sahip hilkat garibesi bir çocuğun babasına şaka yollu söylediği sözler bu açıdan manidardır: “*Ey imdi baba! İnşâallah bu ma’sûm büyüdükçe kellesi büyürse seninle bu evlâdın İslâmbol’a götürelim, cemî vüzerâ ve vükelâya ve a’yân-ı kibâra temâşâ etdirelim. Bir yılda iki bin guruş senin ve iki bin guruş benim*” deyü bu güne bir latîfe edüp bu ma’sûmu bu güne temâşâ etdik, ve’s-selâm.”¹²⁰

Evliya Çelebi’nin bu şekli bozuk bedenleri birer seyirlik aracı gibi görmesi de dönemin anlayışını yansıtmaya açısından dikkat çekicidir. Çelebi’nin şakayla karışık da olsa bu ucube bedeni İstanbul’a götürüp devlet büyüklerine izletip para kazanma hayalleri, dönemin seyirlik eğlenceleri arasında ucubelerin de yer aldığını göstermektedir. Ancak bunun Avrupa’daki gibi büyük bir organizasyonun parçası değil, bireysel uğraşlarla yerel çevrede gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.¹²¹ Ucube bedenlerin, insanların izlemekten keyif aldığı bir arzu nesnesi olması, ona bakışta ve toplum içinde kabul edişte bugünkünden farklı bir algının olduğunu gösterir. Evliya Çelebi’nin ve kendi döneminin zihniyetinin, “ucube bedenleri”, insanların bakmaktan haz duyacağı, bunun için para ödeyeceği eğlenceli seyirlikler olarak görmesinde, ucubelerle kendileri arasında “hiçbir ortak” taraf görmemeleri yani onları kısmen veya tamamen “öteki” olarak algılamaları durumu söz konusudur. Dolayısıyla buradan anlaşılmaktadır ki ucube, bir yandan Evliya Çelebi ve Osmanlı toplumu için kendilerine benzemeyen “öteki”dir, bir yandan da yaşamdan dışlanamayacak kadar önemli bir merak ve eğlence unsuru gibidir.¹²²

Doğum anomalisi ile dünyaya gelen bedenlerin diğer insanlar tarafından şaşkınlıkla karşılandığı ve durumun ilgi çekici bulunduğu bilinmektedir. İmparatorluğun her tarafından İstanbul’a iletilen şaşırtıcı olaylar, garip doğumlar ve hilkat garibelerine dair haberler öncelikle 1831 yılından itibaren Takvim-i Vekayi’de daha sonra diğer gazete ve dergilerde yer

¹¹⁵ “Garâib-i Hilkat – Sakallı Kadın”, *Maarif* 23 (16 Kânunusani 1307): 366.

¹¹⁶ Alan William Hugh Bates, “Conjoined Twins in the 16th Century” *Twins Research and Human Genetics* 5, 6 (2002): 521-528.

¹¹⁷ Macar cücelerinin reisi olarak nitelendirilen Jules Gont’un verdiği bilgilere göre varyetelerde gösteri yapması için aileler çocuklarının cüce olmasını istiyormuş. Bundan mütevellit çocuklarına yemek vermeyip ağır içkiler içirdikleri ve başlarına vurarak sunî cüce yetiştirmeye çalıştıklarını dile getiren Gont, bunun önlenmesi için devletin harekete geçip bazı kanunların çıkarılmasını talep etmiştir. “Cüceler kongresi toplanıyor – Macaristan’da 261, yer yüzünde 10 bin kadar cüce varmış”, *Akşam*, 25 Haziran 1936, 6.

¹¹⁸ BOA, *DH. MKT*, 1844/91, Tarih: 20 Zilkade 1308 (27 Haziran 1891); Tunçel, “Bedensel Ötekileştirme” 3; Muşmal ve Gürbüz, “Tevellüd-i Acâib”, 124.

¹¹⁹ Koçhisar’da 1952 yılında bir hilkat garibesi doğumu olmuş ve vaziyeti gören baba derhâl çocukları alıp Ankara’ya getirmiştir. Biri kız biri erkek olmak üzere karınlarından bitişik iki bacaklı yapışık ikizler Ankara Numune Hastanesinde gözetim altına alınmışlardır. Ankara’da o tarihlerde temsiller vermekte olan dünyanın en meşhur sirkî Medrano kardeşler, bu hilkat garibesi çocukları satın almak için teşebbüse geçmiş ve çocukların ailelerine büyük bir para teklif etmişlerdir. Fakat baba çok mutaassıp olduğundan, hilkat garibesi de olsa çocuklarını teşhir ettirmek için satamayacaklarını bildirmiştir. “Medrano yapışık ikizleri satın almak istiyor”, *Ulus*, 11 Ekim 1952, 1, 4.

¹²⁰ Özay, “Evliyâ Çelebi”, 149.

¹²¹ Aykut, “Anatomical Things”, 24.

¹²² Özay, “Evliyâ Çelebi”, 151-152.

bulmaya başlamıştır.¹²³ Hatta bu süreçte anomalili bebeklerin ve hayvanların Mekteb-i Tıbbiyede incelenmek ve numunehanede muhafaza edilmek hatta bir kısmının tıpkı Avrupa’da olduğu gibi mektep bünyesinde bulunan anatomi müzesinde sergilenmek üzere İstanbul’a gönderildiği anlaşılmıştır.¹²⁴ Özellikle XX. yüzyılda bu tür doğumların tıp âleminin incelemesi amacıyla hekimlerin isteğiyle zaman zaman muhafaza altına alındığı görülmüştür.¹²⁵ Bu durum süreç içerisinde tıp dünyasında ilerleme kat etmeyi ve bu anomalilerin oluşum nedenlerini anlayarak bazılarının tedavilerini yapabilmeyi bile sağlamıştır.¹²⁶ Bununla birlikte elimizdeki örneklerde doğum anomalisiyle dünyaya gelen ve hilkat garibesi olarak nitelendirilen bireylerin Avrupa’nın aksine Anadolu’da yaşayan aileler tarafından teşhir edilmek istenmemişse de; hayvanların Osmanlı’nın son yıllarında ve Cumhuriyet Dönemi’nin ilk zamanlarında teşhir edildiği görülmüştür.¹²⁷ Yine dünyanın dört bir tarafından doğum anomalili bebek ve hayvan cesetlerini kavanozlarla toplayarak müzelerde sergileyen veya bu anomalilerin fotoğraflarına

¹²³ Doğum anomalisi ile ilgili haberler yayımlayan Tasvir-i Efkâr Gazetesi için bk. Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi*, 468-469.

¹²⁴ Aykut, “Mekteb-i Tıbbiye Numunehanesi”, 42-47; Muşmal ve Gürbüz, “Tevellüd-i Acâib”, 136-138.

¹²⁵ Örneğin “İzmir Memleket Hastanesinde garip bir doğum hadisesi olmuştur. Bir kadın birbirine yapışık ikiz doğmuş ve İzmir tababet âleminde büyük bir alaka uyandırmıştır. Çocuklar birbirlerine çok yapışık ve ölü olarak dünyaya gelmiştir. Çocuklar uzun uğraşlar sonucu annelerinin karnından alınabilmiştir. Annenin vaziyeti iyidir. Çocuklar bir hilkat garibesi olarak saklanacaktır.” “Birbirine Yapışık Kardeşler”, *Son Posta*, 21 Haziran 1934, 12; “Bakırköy Himaye-i Etfal doğum evinde bir kadın garip bir çocuk doğurmuştur. Çocuğun boyu 43 cm ağırlığı 1200 gramdır. Baş ve gövdesi normal boyda ancak elleri nispeten derecede büyüktür. Bacakları biri birine gömülmüş tek bir bacak halindedir. Altı parmaklı bir ayağı vardır. Kalça mafsalları sabittir. Bacak kalça kemiğine bir zaviye-i kaime şeklinde yapışmıştır. Çocuğun makadı kapalı olup tenasül azası yoktur. Ölü doğan çocuk üzerinde doktorlar fennî tetkikat yapmaktadır.” “Bir hilkat garibesi”, *Akşam*, 8 Teşrinisani 1934, 5; “Çalı köyünde Hüseyin’in karısı Fahriye müşkülâtlarla bir hilkat garibesi doğurmuştur. Garibe dört ayaklı, dört elli, dört gözlü gayritabii cesim başlı bir erkek çocuktur. Başında olay müddeiumumiye haber verilmiş ve yapılan incelemede ölü doğan çocuğun hilkat garibesi olduğu anlaşıldığından bir muamele yapmaya lüzum görülmemiş ve hastaneye getirilmiştir.” “Bir hilkat garibesi”, *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1939, 7.

¹²⁶ Osmanlı Dönemi Maarif Dergisi’nde “...Bu hal bir ‘anomali’dir. Fakat vukuu enderdir. ‘Moray / Murray’ ve ‘Jebraldiz / Jeraldez’ müşâbih vakâyi getiriyorlar. Bu hâllerin esbabı nedir? Evvelce verilen malumattan gayri fazla bir şey denilemeyip ancak bu hâlin gerek müzekker ve gerek müenneslerde de bulunabileceği ilave ediliyor. Anomalilerin bu ittihâd ve silsile-i mahsusası büyük bir kaide arz eyler. Koyunların ve Durkheim cinsi boğaların boynuzları vesairesi cihetinden tesadüf olunan ahval-i garib de bu nevidendir. Herkes ‘Houdan’ (Fizan) tavuklarının cinsini tanıyabilir. İskeletleri tetkik ve tafahhus edilecek olursa fazla bir garibeye tesadüf edilemez. Hâl-i tabiiyenin aynıdır.” ile “...Malum ‘(Charles-Édouard) Brown-Séquard’ bu gibi çocukların bazı ahval-i garibesi sairelerine dahi tesadüf eylediğini beyan ediyor. Bu hâl sonradan bu su-i teşkil noktasına atfedilemez. Fransa Akademi-i Fenniyesi bu husus hakkında ihbar edilen garibelere dair tedkik-i malûmatta bulunmuştur. 1874 ve 75’te teşkil eden Antropoloji Heyeti hayli garâibât hakkında mübahasede bulunmuştur.” şeklinde sarf edilen sözler ile tıpta ilerleme sağlandığı ve bu tür ayrımlılıklara sahip bireylerin tıbbi olarak izahatının yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. “Yirmi Üç Parmaklı Bir Adam”, *Maarif* 4, 99 (3 Haziran 1309): 232. Tiran’da 19 yaşlarındaki İslam bin İsmail Aslan’ın ellerinde altışar parmak bulunduğundan ailesinden başka birinde bu anomalinin olup olmadığı araştırılmış olacak ki “bu garabet diğer ailesinin hiçbirinde mevcut olmadığı hâlde yalnız bu adamda bulunduğu” şeklinde durum dile getirilmiştir. Zikredilen bu sözler anomalilere karşı yaklaşımın değiştiğini ve tıpta gelişmeler olduğunu göstermektedir. “Garâib-i Hilkat – Yirmi İki Parmaklı Bir Adam”, *Maarif* 5, 120 (28 Teşrinievvel 1309): 254.

¹²⁷ Muşmal ve Gürbüz, “Tevellüd-i Acâib”, 137. Hamza isimli bir şahıs tarafından iki başlı ve kurbağa ayağına benzer iki de ayağı bulunan bir balık tutulmuş ve bu balığın memlekete getirilmesi için her ne kadar ısrarcı olursa da müderris muavinleri tarafından balık tekrardan nehre bırakılmıştır. “Acâ’ib Mahlukat”, *Maarif* 2, 40 (13 Nisan 1308): 220. “Silifke’de dünyaya gelen 8 aylık dört kuyruklu bir kuzu ile iki başlı altı aylık iki kuyruklu bir keçi İzmir’e getirilerek şehirde teşhir edilmektedir.” “Hilkat garibesi”, *Yarın*, 26 Nisan 1930, 3; “İzmir’de Pınarbaşı’na bağlı Işıklar köyünde Mahmut Kâhya şahsın koyunlarından birisi iki başlı bir kuzu doğurmuştur. İki başlı her başın ayrı ayrı iki kulağı iki gözü ağız ve burunları olan sadece baş kısımları ense kökünde birleşerek tek gövde hâlinde bulunan hilkat garibesinin sahibi kuzuyu teşhir etmek üzere bir cambazhaneye satmıştır.” “İki başlı hilkat garibesi kuzu”, *Milliyet*, 21 Ocak 1955, 7; Tekirdağ’da bir cambaz tarafından ücret mukabilinde halka, iki kuyruklu, altı ayaklı, iki canlı bir öküz teşhir edilmektedir.” “Bir Hilkat Garibesi”, *Son Posta*, 24 Ağustos 1932, 4; “Elâzığ vilayeti İçme bucağı Sarıkamış Köyünde hilkat garibesi bir başlı, iki gövdeli, sekiz ayaklı, iki kuyruklu ve her iki gövdede de tenasül uzuvları bulunan bir çift buzağı dünyaya gelmiş ve ölmüştür. Çok sayıda meraklı tarafından görülmüştür.” “Hilkat garibesi – 2 gövdeli 8 ayaklı 2 kuyruklu buzağı”, *Akşam*, 17 Şubat 1955, 5.

yer veren ülkelerden de haberdar olunmuştur.¹²⁸ Hatta bazılarının tahnit edilerek sergilendiği öğrenilmiştir.¹²⁹ Nihayetinde bir taraftan Allah'ın hikmeti ve kudretinin bir yansıması, aynı zamanda bir merakın ve ilginin sebebi olan “hilkat garibeleri”, zaman içerisinde bu tür oluşumları anlama ve adlandırma isteğiyle tıbbi araştırmaların konusu hâline gelmiştir. Hilkat garibelerinin tıbbi olarak tanımlanmasıyla birlikte toplumdaki ilgi ve merak günbegün zayıflamıştır. XX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, tıbbın gelişimine bağlı olarak güç kaybeden gösteri camiasında anomalili bireylerin ticari bir araç olarak kullanılmaları ortadan kalkmıştır.¹³⁰

Sonuç

Osmanlı toplumunda doğum anomalisiyle dünyaya gelen ve hilkat garibesi olarak nitelendirilen bazı insanların bulunduğu anlaşılmıştır. Sağ olarak dünyaya gelseler dahi pek çoğu sahip olduğu anomaliler nedeniyle kısa sürede vefat etmişlerdir. Konuyla ilgili mevcut bilgi ve belgelerin bir kısmı, bu kişilerin doğumlarının halk arasında olağan dışı bir durum olarak görülmesi amacıyla; ayrıca sahip oldukları şekil bozuklukları ile içinde buldukları zor koşullardan merkezin haberdar edilmesi gayesiyle hazırlanmışlardır. Bu konudaki belge ve bilgilerden yola çıkılarak bir istatistik vermek mümkün değilse de Osmanlı toplumunda farklı doğum anomalilerine sahip insanların görüldüğü, toplum içerisindeki durumlarının ve onlara karşı yaklaşımların ne olduğu sorgulanabilmektedir.

Doğum anomalisiyle dünyaya gelen insanlarla ilgili Osmanlı toplumunun bakış açısı onların isimlendirilmesinde dahi ortaya çıkmaktadır. Garip olduğu düşünülse ve acayip olarak görülse bile bu insanların durumunun çağdaş Avrupa ülkelerinin aksine Osmanlı toplumunda hilkatten, yani tıbbi izahattan uzak tamamen bir teslimiyet anlayışıyla yaratılıştan olduğu varsayılmıştır. Her ne kadar bu tarz hadiseler şaşkınlıkla karşılanırsa da bu hilkat garibeleri veya onları dünyaya getiren ebeveynleri toplum tarafından hakir görülmemiş ve aşağılanmamıştır. Hatta onların hayatlarının kolaylaştırılması ve geçimlerinin sağlanması adına, devlet tarafından çeşitli adımlar atılmış, içinde buldukları şartlar gözetilerek maiyetleri temin edilmiştir. Avrupa'da ayrımlılıkları bulunan insan ve hayvanlar, genellikle sirklerde veya varyetelerde kullanılmış; hatta kavanozlar içerisinde özel bir sıvı ile saklanan kadavralar gerek gösterilerde gerekse müzelerde teşhir malzemesi olarak sergilenmiştir. Ancak Osmanlı'da bunun ticari bir araca dönüştürülmediği veya devlet müsaade etmediği için bir fırsatmış gibi değerlendirilemediği fark edilmiştir. Aksine Osmanlı'da anomalili bireylere saray çevresinde görev verildiği, onları himaye etme ve koruma temelli bir anlayışın hâkim olduğu anlaşılmıştır. Bu bakış açısı, Türk toplumunun kültürel değerlerine ve İslam inancına temellendirilebilmiştir. Bütün bunlara rağmen doğum anomalili bireyler toplum arasında bütünüyle kabul görmemiş, hayatta kalabilenler sahip oldukları fiziksel görünüşleri nedeniyle “öteki” bakış açısına maruz bırakılmışlardır. Bunda da en önemli etken Batı toplumlarında öteden beri yer edinen “ötekileştirme”nin Avrupa ile artan yoğun ilişkiler sırasında Osmanlı'ya da sirayet etmiş olmasıdır.

¹²⁸ Sakallı kadınlara dair Maarif Dergisi'nde kaleme alınan bir yazıda tarihte pek çok örneğinin olduğu ve “Stuttgart şehrinin garâib-i âleme mahsus müzesinde Bartle Krache isminde uzun ve gürh sakallı bir kadının yirmi beş yaşında ve daha ihtiyarlığında atmış iki kıt'a resmi bulunduğu” hususunda çeşitli rivayetlerden söz edilmiştir. “Sakallı Kadınlar”, *Maarif* 2, 28 (20 Şubat 1307): 29. Müzecilikle ilgili yapılan çalışmalarda “nadireler” olarak nitelendirilen ve bu nadirelerin bir kısmını teşkil eden doğum anomalili bebek ve hayvanların, Avrupa'daki özel koleksiyonlarda kendilerine yer bulduğu ifade edilir. Detaylı bilgi için bk. Mulla, “Evrensel Sergilerde Nadire”, 203-214; Aykut, “Anatomical Things”, 22-28; Müzelerde fanus içerisinde sergilenen fiziksel ayrımlılıklara sahip bebeklerin fotoğrafı için bk. Ek 4-5.

¹²⁹ “Balıkesir'e bağlı Balıklı köyünde bir kafalı üç kulaklı, yedi ayaklı bir kuzu doğmuştur. Koyuncu Mehmet'e ait olan ve ölü olarak doğan bu hilkat garibesinin iki kulağı birbirine bitişik ve âdeta huni gibidir. Ayaklarının üçü önde dördü arkadadır. Koyuncu Mehmed tarafından Gazi mektebine verilen bu hilkat garibesi mektepte tahnit edilmiştir.” “Hilkat garibesi – Bir kafalı, üç kulaklı yedi ayaklı kuzu”, *Akşam*, 4 Şubat 1935, 5.

¹³⁰ Bu konuda bk. Çabuklu, *Bedenin Farklı Halleri*, s. 103; Aykut, “Mekteb-i Tıbbiye Numunehanesi”, 42-47; Aykut, “Anatomical Things”, 2-3, 22-23.

Bununla birlikte onları dünyaya getiren ebeveynler arasında özellikle annenin sorgulanan konumda olduğu anlaşılmıştır. Nihayetinde bazı çevrelerce erkek veya kız olmasında olduğu gibi çocuğun sağlıklı veya sağlıksız dünyaya gelmesinde sorumlunun anne olduğu düşünülmüştür. Toplumun bazı kesimlerinde istisnai de olsa bu neviden doğum hadiselerinin uğursuz sayıldığı, kötü olayların habercisi olarak görüldüğü ve Kur'an'da yer alan ayetlerden dolayı bir cezanın sonucu olarak verildiğine inanıldığı da söylenebilir. Sonuç olarak dünyaya gelen hilkat garibeleri özellikleri dolayısıyla taşıdıkları şekilleri nedeniyle köpek, kurbağa ve maymun gibi insan dışı varlıklara benzetilerek tanımlanmışlarsa da Osmanlı toplumunda vakanın kendisi Batı dünyası ile mukayese edilemeyecek şekilde insani ve rahmani olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Malzemeleri

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):
- BOA, *Ali Emiri Sultan Mehmed IV (AE. SMMD. IV)*, Dosya No.: 62, Gömlek No.: 7275, Tarih: 3 Rebiyülahir 1093 (11 Nisan 1682).
- BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, Dosya No.: 730, Gömlek No.: 54724, Tarih: 1 Şaban 1313 (17 Ocak 1896); 1294/96984, Tarih: 30 Zilkade 1316 (11 Nisan 1899); 2243/168201, Tarih: 13 Şevval 1321 (2 Ocak 1904); 3078/230806, Tarih: 4 Cemaziyelevvel 1325 (15 Haziran 1907); 3186/238881, Tarih: 11 Şevval 1325 (17 Kasım 1907);
- BOA, *Bab-ı Asaflı Mühimme Defterleri (A. DVNSMHH. d)*, Dosya No.: 62, Gömlek No.: 427, Tarih: 02 Rebiyülahir 996 (1 Mart 1588); 75/30, Tarih: 30 Rebiyülevvel 1013 (26 Ağustos 1604).
- BOA, *Cevdet Belediye (C. BLD)*, Dosya No.: 67, Gömlek No.: 3341, Tarih: 20 Cemaziyelevvel 1190 (7 Temmuz 1776).
- BOA, *Cevdet Dâhiliye (C. DH)*, Dosya No.: 2, Gömlek No.: 84, Tarih: 26 Safer 1252 (12 Haziran 1836).
- BOA, *Cevdet Maliye (C. ML)*, Dosya No.: 206, Gömlek No.: 8492, Tarih: 19 Rebiyülahir 1127 (24 Nisan 1715).
- BOA, *Dâhiliye Mektubi Kalemi Evrakı (DH. MKT)*, Dosya No.: 713, Gömlek No.: 35, Tarih: 27 Safer 1321 (25 Mayıs 1903); 951/76, Tarih: 25 Safer 1323 (1 Mayıs 1905); 1844/91, Tarih: 20 Zilkade 1308 (27 Haziran 1891); 2181/3, Tarih: 10 Zilkade 1316 (22 Mart 1899); 2302/13, 7 Şevval 1317 (8 Şubat 1900); 2336/84, Tarih: 25 Zilhicce 1317 (26 Nisan 1900);
- BOA, *Hatt-ı Hümayun (HAT)*, Dosya No.: 179, gömlek No.: 8077, Tarih: 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790); 200/10203, Tarih: 17 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791); Dosya No.: 363, Gömlek No.: 20138, Tarih: 17 Şaban 1248 (8 Ocak 1833);
- BOA, *İbnülemin Dâhiliye (İE. DH)*, Dosya No.: 12, Gömlek No.: 1171, Tarih: 26 Zilkade 1107 (27 Haziran 1696).
- BOA, *İrade Dâhiliye (İ. DH)*, Dosya No.: 83, Gömlek No.: 4144, Tarih: 29 Zilhicce 1259 (20 Ocak 1844); 510/34711, Tarih: 22 Muharrem 1280 (9 Temmuz 1863).
- BOA, *İrade Maliye (İ. ML)*, Dosya No.: 31, Gömlek No.: 28, Tarih: 24 Zilkade 1316 (5 Nisan 1899).

BOA, *Meclis-i Vala (MVL)*, Dosya No.: 648, Gömlek No.: 81, Tarih: 5 Zilhicce 1279 (24 Mayıs 1863); 547/31, Tarih: 4 Cemaziyelahir 1284 (3 Ekim 1867).

BOA, *Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.) MKT. MHM*, Dosya No.: 410, Gömlek No.: 33, Tarih: 18 Safer 1285 (10 Haziran 1868).

BOA, *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A.) MKT. NZD*, Dosya No.: 317, Gömlek No.: 2, Tarih: 16 Zilhicce 1276 (5 Temmuz 1860).

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d)*, Defter No.: 2013, Tarih: 29 Zilhicce 1063 (20 Kasım 1653).

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e)*, Dosya No.: 262, Gömlek No.: 20, Tarih: 27 Safer 1168 (13 Aralık 1754).

2. Süreli Yayınlar

a. Dergiler

“Acâ’ib Mahlukat”, *Maarif* 2, 40 (13 Nisan 1308): 220.

“Garâib-i Hilkat – Sakallı Kadın”, *Maarif* 23 (16 Kânunusani 1307): 366.

“Garâib-i Hilkat – Yirmi İki Parmaklı Bir Adam”, *Maarif* 5, 120 (28 Teşrinievvel 1309): 254.

“Sakallı Kadınlar”, *Maarif* 2, 28 (20 Şubat 1307): 29.

“Yirmi Dört Parmaklı Adamlar”, *Maarif* 5, 108 (5 Ağustos 1309): 63.

“Yirmi Üç Parmaklı Bir Adam”, *Maarif* 4, 99 (3 Haziran 1309): 232.

b. Gazeteler

“13 yaşında, 60 santim boyunda, 6 kilo ağırlığında! – Bulgaristan’dan Tekirdağı’na gelen bir yaradılış garibesi”, *Akşam*, 7 Temmuz 1935, 9.

“Bir Hilkat Garibesi”, *Son Posta*, 5 Mayıs 1932, 1.

“Cüceler kongresi toplanıyor – Macaristan’da 261, yer yüzünde 10 bin kadar cüce varmış”, *Akşam*, 25 Haziran 1936, 6.

“Dört eli, dört ayaklı. – Konya doğumevinde bir hilkat ucubesi doğdu”, *Akşam*, 25 Teşrinievvel 1936, 8.

“Dört eli, dört ayaklı. – Konya doğumevinde bir hilkat ucubesi doğdu”, *Akşam*, 25 Teşrinievvel 1936, 8.

“Eskişehirde bir hilkat garibesi”, *Son Posta*, 26 Mayıs 1938, 5.

“Garâib”, *Takvim-i Vekayi*, 23 Rebiyülahir 1252, s. 3.

“Garâib”, *Vekayi-i Zabtiye*, 28 Zilkade 1291, s. 2.

“Garîbe”, *Takvim-i Vekayi*, 23 Ramazan 1251, s. 4.

“Hilkat garibesi – 2 gövdeli 8 ayaklı 2 kuyruklu buzağı”, *Akşam*, 17 Şubat 1955, 5.

“Hilkat garibesi – Bir kafalı, üç kulaklı yedi ayaklı kuzu”, *Akşam*, 4 Şubat 1935, 5.

“Hilkat garibesi – İki başlı, üç kollu, sekiz parmaklı doğum”, *Vakit*, 6 Mayıs 1930, 2.

“İki hilkat garibesi – Yalnız kafası 4 kilo, elleri 6, ayakları 7 ve 8 parmaklı, gözsüz 2 çocuk doğurdu”, *Akşam Postası*, 6 Ağustos 1940, 2.

“Tabiatın yarattığı garib mahlûklar – Sakallı kadın, iki kafalı adam, ve yapışık kardeşler gayritabiilikleri yüzünden zengin oldular”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1935, 7.

- “Yediler mezarlığında bulunan çocuk cesedinin esrarı...”, *Yeni Konya*, 15 Eylül 1958, 1.
- “İki Başlı Dört Ayaklı Bir Çocuk Doğdu”, *Son Posta*, 16 Temmuz 1933, 1.
- “Garâib”, *Takvim-i Vekayi*, 12 Rebiyülahir 1251, 2.
- “Garîbe-i Hilkat”, *İkdam*, 26 Şevval 1317, 3.
- “Hilkat garibesi”, *Yarın*, 26 Nisan 1930, 3.
- “Konyada bir hilkat garibesi doğdu”, *Akşam*, 25 Haziran 1932, 3.
- “Bir Hilkat Garibesi”, *Son Posta*, 24 Ağustos 1932, 4.
- “Yarısı insan, yarısı hayvan!”, *Akşam*, 21 Eylül 1932, 6.
- “İki başlı dört ayaklı bir çocuk”, *Vakit*, 17 Temmuz 1933, 6.
- “Bir hilkat garibesi”, *Akşam*, 8 Teşrinisani 1344, 5.
- “Birbirine Yapışık Kardeşler”, *Son Posta*, 21 Haziran 1934, 12.
- “Bir hilkat garibesi”, *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1939, 7.
- “Garip bir doğum”, *Ulus*, 18 Mart 1948, 2.
- “Gözlerinin tepesinde bir hilkat garibesi”, *Akşam*, 20 Ekim 1952, 5.
- “İki başlı hilkat garibesi kuzu”, *Milliyet*, 21 Ocak 1955, 7.
- “Uşak’ta 2 hilkat garibesi doğdu”, *Milliyet*, 9 Mart 1961, 1.
- “Bir kadın, Hilkat Garibesi doğurdu”, *Milliyet*, 14 Aralık 1962, 3.
- “4 ayaklı, 4 elli hilkat garibesi doğdu”, *Milliyet*, 5 Mart 1966, 1.
- “Bir hilkat garibesi”, *Haber*, 9 Eylül 1936, 1, 4.

3. Tetkik Eserler

- Akdikmen, Resuhi ve Ekrem Uzbay vd. *Langenscheidt’s Standard Dictionary of the English and Turkish Languages*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993.
- Ancient, Pierre. *Ucube Bedenlerin Fenomenolojisi*. çev. Ersel Topraktepe. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Artun, Ali, *Müze ve Modernlik, Tarih Sahneleri – Sanat Müzeleri I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Artun, Ali, *Mümkün Olmayan Müze*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Aslan, Mahsum, “İslam Hukuku Açısından Yapışık İkizlerin Evliliği” *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2022): 70-86.
- Aydın, Hatice, “Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniğinde Türkler: 284-813 (Açıklama, İnceleme, Değerlendirme)” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Aykut, Ebru, “Anatomical Things at the Juncture of Commerce and Science in the Late Ottoman Empire” *European Journal of Turkish Studies* 32 (2022): 1-51.
- Aykut, Ebru, “Geç Osmanlı Toplumunda ‘Acayip’ Bedenler: Hilkat Garibeleri, Modern Tıp ve ‘Kusurlu’ Nesiller” *Institut Français d’Études Anatoliennes (IFEA)* (2016): sy.
- Aykut, Ebru, “Hilkat Garibeleri: Freaks, Medicine, and Representation in the 19th Century Ottoman Empire” *21st Ciépo Symposium (October 7-11)* (2014): sy.

- Aykut, Ebru, "Mekteb-i Tıbbiye Numunehanesi'ndeki Anatomi Koleksiyonları ve Teratolojik Numuneler" *Toplumsal Tarih* 311 (2019): 42-47.
- Bates, Alan William Hugh, "Good, Common, Regular, and Oldery: Early Modern Classifications of Monstrous Birth" *Social History of Medicine* 18, 2 (2005): 141-158.
- Bates, Alan William Hugh, "Conjoined Twins in the 16th Century" *Twins Research and Human Genetics* 5, 6 (2002): 521-528.
- Beckwith, John Bruce, "Congenital Malformations: From Superstition To Understanding" *Virchows Arch* 461 (2012): 609-619. erişim tarihi: 24 Şubat 2022, <https://doi.org/10.1007/s00428-012-1330-z>
- Bilmen, Ömer Nasuhî. *Kur'ân'ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. Ankara: Akçay Yayınları, 1991.
- Bogdan, Robert. *Freak Show: Presenting Human Oddities for Amusement and Profit*. London: The University of Chicago Press, 1998.
- Coşkun Abuagla, Asuman, "Antik Yunan ve Roma'da Görülen Bir Anomali: 'Çift Cinsiyet' Tarihsel ve Etimolojik Bakış" *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 4, 2 (2020): 186-227.
- Çabuklu, Yaşar. *Toplumsalın Sınırında Beden*. İstanbul: Kanat Yayınları, 2004.
- Çabuklu, Yaşar. *Bedenin Farklı Halleri*. İstanbul: Kanat Yayınları, 2006.
- Çalışkan, İlyas, "İslam Hukukunda Çift Cinsiyetliler (Hüsnâ)" Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011.
- Çanak, Ömer. "İslam Öncesi Türk Toplum Hayatında Engellilik", *Engellilik Tarihi Yazıları* içinde. ed. Ayşe Resa Aydın, İshak Keskin vd. 71-77. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020. erişim tarihi: 11 Mart 2022, <https://doi.org/10.26650/B/AA09.2020.007.04>
- Çavuşoğlu, Hicran. *Çocuk Sağlığı Hemşireliği C. I-II*. Ankara: Sistem Ofset Baskı, 2022.
- Çiçek, Yakup. "İslam'ın Engellilere Bakışı". *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri (5-6 Nisan 2012)* içinde, 39-53. İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Yayınları, 2012.
- Dikici, Ayşe Ezgi, "Saltanat Sembolü Olarak 'Farklı' Bedenler: Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler" *Toplumsal Tarih* 248 (2014): 16-25.
- Doğan, Mehmet Sait, "Vakıf Medeniyetimize Sosyal Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım" *Istanbul Journal of Sociological Studies* 34 (2011): 9-28.
- Duman, Hilâl, "İslâm Hukukunda Hüsnâ (Çift Cinsiyetliler)" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, 1 (2002): 295-318.
- Hayta, Necdet. *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvîr-i Efkâr Gazetesi (1278/1862 – 1286/1869)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- İbn Fadlân. *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995.
- İz, Fahir ve H. C. Hony. *An English-Turkish Dictionary*. Oxford: At The Clarendon Press, 1975.
- Karadeniz, Hasan Basri. *İşaret Dili (Osmanlı Saray Sakinlerinin Konuştuğu Özel Lisan)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- Karakışla, Yavuz Selim, "Arşivden Bir Belge: Konya'da İki Başlı, Dört Elli ve Dört Ayaklı Bir 'Hilkat Garibesi'" *Toplumsal Tarih* 85 (2001): 17-19.

- Koçak Macun, Büşra ve Yasemin Kurtlu, “Kutadgu Bilig’e Göre Yönetici ve Nitelikleri” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (2018): 60-96. erişim tarihi: 25 Ocak 2022, <https://doi.org/10.14520/adyusbd.302992>
- Kortantamer, Samira, “Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-’Acâibvel-Garâib” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 9, 1 (1994): 69-87.
- Liceti, Fortunio. *De Monstrorum Caussis, Natura, et Differentis*. Yy: Apud Paulum Frambottum 1634.
- Montandon, Denys, “The Unspeakable History of Thoracopagus Twins’ Separation” *ISAPS News* 9, 3 (2015): 46-49. erişim tarihi: 25 Ocak 2022, <https://denysmontandon.com/wp-content/uploads/2016/01/conjoined-twins.pdf>
- Muallim Nâci. *Lügat-i Nâci*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Mulla, Gözde, “Evrensel Sergilerde Nadire’ler Olarak Sergilen İnsanlar” *Sanat Yazıları* 40 (2019): 203-214.
- Muşmal, Hüseyin ve İrem Gürbüz, “Osmanlı’da Vasîlik Kurumu: Konya Örneği” *Turkish Studies* 13, 16 (2018): 199-236. erişim tarihi: 25 Ocak 2022, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13829>
- Muşmal, Hüseyin ve İrem Gürbüz, “Tev’em Maaşı: Osmanlı Devleti’nde Çoğul Gebelikler ile Dünyaya Gelen Çocukların Himâyesi” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 49 (2020): 261-291. erişim tarihi: 6 Haziran 2022, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/1598/1020>
- Muşmal, Hüseyin ve İrem Gürbüz, “Tevellüd-i Acâib: Osmanlı Devleti’nde Yapışık İkizler” *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8, 20 (2021): 117-149. erişim tarihi: 10 Haziran 2022, <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2021.184>
- Müslîm, Müslîm b. Haccâc. *Sahîh-i Müslîm ve Tercümesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayınları, 1968.
- Nizamülmülk. *Siyasetname*. çev. Mehmet Kanar. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Özay, Yeliz, “Evliyâ Çelebi’nin Acayip ve Garip Dünyası” Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2012.
- Paré, Ambroise. *Opera Ambrosii Parei, Regisprimarii et Parisiensischirurgi*. Yy: ApudIacobum Du-Puys, 1582.
- Santurî Ali Ufkî Bey. *Albertus Bobovius Ya Da Santuri Ali Ufkî Bey’in Anıları: Topkapı Sarayı’nda Yaşam*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Şemseddin Sami. *Kamus-i Türkî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Şimşek, Kamuran, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Politikası” Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2017.
- Taneri, Aydın. “Hadım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. XV içinde, 1-3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. *Sünen-i Tirmizî*. erişim tarihi: 05 Haziran 2022, <https://ia802501.us.archive.org/4/items/2213SunenITirmizi/2213Sunen-i-Tirmizi.pdf>
- Topuklular, Dilara, “Batı Tiyatrosunda Deforme Bedenin Bir Komedi Unsuru Olarak Yolculuğu: Commedia Dell’arte Tiyatrosu, Ucube Gösterileri, Jacques Lecoq’un Bufon Tiyatrosu” Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2018.

- Tökel, Dursun Ali. “Nabî’den Cüce Diliyle Yazılmış Bir Şiir”. *Beden Kitabı* içinde. ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, 267-274. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Tunçel, Zeynep, “Bedensel Ötekileşme Üzerine Görsel Çözümler” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2018.
- Türkan, Kadriye. “Masallarda Bedensel Kusur”. *Beden Kitabı* içinde. ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, 253-266. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Welsford, Enid. *The Fool: His Social and Literary History*. New York: Farrar&Rinehart, 1935.
- Yılmaz Anatca, Vesile, “Paralimpik Alan’ın Sosyolojik Açından İncelenmesi” Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019.
- Yılmazçelik, İbrahim, “Sivaslı Bir Çocuğun Feryadı: Çift Cinsiyetli Mehmed Hadice’nin Dilekçesi” *Toplumsal Tarih* 233 (2013): 82-85.
- Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*. çev. Ayşegül Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

4. İnternet Kaynakları

- Peter The Great’in Nadireleri (1714), *Kunstkamera Müzesi*, St. Petersburg/Rusya. erişim tarihi: 25 Ocak 2022, <https://bit.ly/2N5I2Nl>
- Anatomi ve Embriyoloji Sergisi (1994), *Vrolik Müzesi*, Amsterdam/Hollanda. Erişim tarihi: 25 Ocak 2022, <http://bit.ly/2NtQIPS>

Ekler

Ek 1: Annie Jones Elliot'un Maarif Dergisi'nde yayımlanan resmi ve dergiye düşülen başlık ["Garâib-i Hilkat – Sakallı Kadın", *Maarif* 23 (16 Kânunusani 1307): 366].

Ek 2: Köpek, kurbağa ve maymun gibi hayvanlara benzetilen anomalili bebek örneği. ["Bir hilkat garibesi", *Haber*, 9 Eylül 1936, 1].

Ek 3: Çift cinsiyetli Mehmed Hadice'nin anomalilerini gösteren fotoğrafı [BOA, *İ. ML*, 31/28].

Ek 4: Panayır ve sirklerde çeşitli gösteriler yaptırılıp ticari bir amaç için kullanılan anomalili bireyler. [“Tabiatın yarattığı garib mahlûklar – Sakallı kadın, iki kafalı adam, ve yapışık kardeşler gayritabiilikleri yüzünden zengin oldular”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1935, 7].

Ek 4: Müzelerde fanus içerisinde sergilenen fiziksel ayrımlılıklara sahip bebeklerin fotoğrafı [Peter The Great'ın Nadireleri (1714), *Kunstkamera Müzesi*, St. Petersburg/Rusya. erişim tarihi: 25 Ocak 2022, <https://bit.ly/2N5I2NI>].

Ek 5: Özel sıvılar içinde cam fanuslarda ve vitrinlerde sergilenen anomalili bebekler [Anatomi ve Embriyoloji Sergisi (1994), *Vrolik Müzesi*, Amsterdam/Hollanda. Erişim tarihi: 25 Ocak 2022, <http://bit.ly/2NtQIPS>].

